

ГРОШІ ТА КРЕДИТ

Міністерство освіти і науки України
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича

ГРОШІ ТА КРЕДИТ

Методичні вказівки

Укладачі: П. О. Нікіфоров, М. Г. Марич,
О. В. Третьякова, В. М. Харабара

Чернівці

Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича

2022

УДК:658.14./17 (072)

Г 86

*Друкується за ухвалою
Вченої ради економічного факультету
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
(протокол №11 від 20.04.2022 р.)*

Укладачі: Нікіфоров П.О., Марич М.Г., Третякова О.В., Харабара В.М.

Г 86   **Гроші та кредит** : метод. вказ. Уклад.: П. О. Нікіфоров, М. Г. Марич, О. В. Третякова, В. М. Харабара. Чернівці : Чернівець. нац. ун-т, ім. Ю. Федьковича, 2022. 112 с.

Видання містить методичні вказівки для самостійної роботи студентів під час вивчення курсу «**Гроші та кредит**» – вступ, зміст лекцій, практичні завдання, завдання для самостійної роботи, контрольні питання, список рекомендованої літератури, тестові завдання.

Для студентів економічних спеціальностей усіх форм навчання

УДК:658.14./17(072)

© Чернівецький національний університет,
імені Юрія Федьковича, 2022

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА.....	4
I. ЗМІСТ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ ЗА ТЕМАМИ.....	6
Змістовий модуль 1: Економічна суть та виникнення грошей.....	6
Тема 1. Суть і функції грошей.....	6
Тема 2. Грошовий обіг і грошова маса.....	7
Тема 3. Грошовий ринок.....	7
Тема 4. Грошові системи.....	7
Тема 5. Інфляція та грошові реформи.....	8
Тема 6. Валютний ринок і валютні системи.....	8
Змістовий модуль 2: Валютно-кредитні відносини.....	9
Тема 7. Кількісна теорія грошей і сучасний монетаризм.....	9
Тема 8. Необхідність і суть кредиту.....	9
Тема 9. Види, функції та роль кредиту.....	9
Тема 10. Фінансові посередники грошового ринку.....	9
Тема 11. Центральні банки.....	10
Тема 12. Комерційні банки.....	10
II. НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ.....	11
Тема 1. Суть і функції грошей.....	11
Тема 2. Грошовий обіг і грошова маса.....	20
Тема 3. Грошовий ринок.....	27
Тема 4. Грошові системи.....	33
Тема 5. Інфляція та грошові реформи.....	38
Тема 6. Валютний ринок і валютні системи.....	43
Тема 7. Кількісна теорія грошей і сучасний монетаризм.....	50
Тема 9. Види, функції та роль кредиту.....	66
Тема 10. Фінансові посередники грошового ринку.....	75
Тема 11. Центральні банки.....	82
Тема 12. Комерційні банки.....	91
III. ТИПОВІ ВАРІАНТИ МОДУЛЬНОЇ КОНТРОЛЬНОЇ РОБОТИ.....	98
Модуль 1. Економічна суть та виникнення грошей.....	98
Модуль 2. Валютно-кредитні відносини.....	102
IV. Перелік питань для підсумкового контролю навчальної дисципліни «Гроші та кредит».....	106
V. СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	109

ПЕРЕДМОВА

Гроші та кредит – великі досягнення економічного життя суспільства, світової спільноти – забезпечують реальний, постійний, об'єктивно зумовлений зв'язок між господарюючими суб'єктами, державами, населенням.

Гроші є особливим видом товару з абсолютною ліквідністю, загальним еквівалентом, мірою вартості, засобом обігу, платежу, нагромадження, загальним засобом платежу (світовими грошми). Кредит виникає, коли розвивається виробництво, а капітал стає його невід'ємним елементом, зароджуються товарно-грошові відносини.

З урахуванням закономірностей функціонування грошей та кредиту, їх впливу на стан грошового ринку, банківської системи, формується економічна політика держави, зокрема грошово-кредитна політика, оскільки на використанні грошей та кредиту ґрунтується більшість інструментів впливу на умови діяльності економічних суб'єктів.

Державі потрібні кваліфіковані фахівці, які б розуміли комплекс взаємозв'язків на грошовому ринку, аналізували процеси формування і функціонування відносин купівлі-продажу та кредитні відносини, оцінювали стан грошової, у т.ч. кредитної, сфери, банківської системи як важливого показника не тільки рівня економічного розвитку держави, але й ефективності та раціональності проведення грошово-кредитної політики Національним банком України.

Мета дисципліни – формування системи знань з теорії грошей та кредиту, засвоєння закономірностей функціонування грошового ринку як теоретичної основи державної монетарної політики й розвитку банківської справи, формування розуміння сутності, функцій, ролі грошей, грошово-кредитних відносин у господарюванні як на мікро-, так і на макрорівні, механізму функціонування грошей, кредиту, проценту за кредит, грошового ринку, кредитної системи, центрального і комерційних банків, формування теоретичної та методологічної бази для оволодіння дисциплін «Політична економія», «Центральний банк і грошово-кредитна політика», «Фінанси», «Фондовий ринок», «Податкова система».

Завдання дисципліни – вивчення суті, функцій, концепцій, ролі грошей та кредиту в ринковій економіці, закономірностей та специфіки функціонування грошового ринку як теоретико-методологічної бази державної монетарної політики, структури та практичних засад функціонування грошової системи, основ побудови банківської системи та операцій банків, небанківських фінансово-кредитних організацій, закономірностей розвитку і функціонування валютного ринку.

Предмет дисципліни – гроші, їх функції, грошовий обіг, грошова маса, грошовий ринок, грошові системи, інфляція, валютний ринок, валютна система, кредит, кредитні відносини, фінансові посередники (банки, центральний банк, небанківські фінансово-кредитні інститути).

Студенти повинні знати:

- визначення суті та функцій грошей, їх значення для економіки України;
- поняття грошового обігу, грошового ринку, грошової маси та грошової системи держави;
- суть інфляції та наслідки грошових реформ;
- роль і значення валютного ринку та валютно-кредитних відносин;
- суть і структуру кредитної системи, роль у ній комерційних банків.

Студенти повинні вміти:

- визначити роль і функції грошей у розширеному відтворенні;
- аналізувати грошово-кредитну ситуацію в Україні;
- формувати власну думку щодо функціонування грошово-кредитної системи;
- аналізувати валютні відносини та валютний ринок;
- визначати роль кредиту в ринковій економіці.

I. ЗМІСТ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ ЗА ТЕМАМИ

Змістовий модуль 1: Економічна суть та виникнення грошей

Тема 1. Суть і функції грошей

Раціоналістична та еволюційна концепції походження грошей. Поява грошей як об'єктивний наслідок розвитку виробництва та обміну. Роль держави у створенні грошей.

Гроші як загальний еквівалент і абсолютно ліквідний актив. Гроші як форма вияву суспільних відносин. Специфіка вияву суті грошей у різних економічних інформаціях. Гроші як особливий товар; мінова й споживча вартість грошей як товару. Гроші як гроші та гроші як капітал. Зв'язок грошей з іншими економічними категоріями.

Натурально-речові форми грошей. Причини й механізм демонетизації золота. Ідеальні форми грошей та їх кредитна природа. Еволюція кредитних грошей. Купівельна спроможність та вартість грошей. Вплив зміни вартості грошей на економічні процеси. Ціна грошей як капіталу: альтернативна вартість зберігання грошей та процент.

Поняття про функції грошей та їх еволюцію. Функція міри вартості, її суть, сфера використання. Функція засобу обігу, її сутність, сфера використання. Функція засобу платежу, її суть, відмінність від функції засобу обігу, сфера використання, еволюція. Функція засобу нагромадження, її суть, сфера використання. Вплив часу на функцію засобу нагромадження. Світові гроші. Еволюція золота як світових грошей. Передумова використання національних та колективних валют як світових грошей. Вплив на функції грошей зміни їхньої вартості.

Роль грошей у ринковій економіці. Якісний і кількісний аспекти впливу грошей на економічні та соціальні процеси. Грошове середовище як фактор впливу на матеріальні інтереси та виробничу активність економічних суб'єктів. Вплив зміни кількості грошей на основні макро- та мікроекономічні процеси. Гроші як інструмент регулювання економіки. Еволюція ролі грошей у ринковій економіці України.

Тема 2. Грошовий обіг і грошова маса

Поняття грошового обороту як процесу руху грошей. Основні суб'єкти грошового обороту. Національний дохід і національний продукт як визначальні параметри грошового обороту. Економічна основа та загальна схема грошового обороту.

Поняття грошового потоку та критеріїв класифікації цих потоків. Взаємозв'язок між окремими видами грошових потоків. Балансування потоку національного продукту через внутрішні та зовнішні грошові ринки. Структура грошового обороту. Готівковий та безготівковий сектори грошового обороту. Фінансовий та кредитний сектори грошового обороту.

Маса грошей, що обслуговує грошовий обіг, її склад і фактори, які визначають її зміну. Грошові агрегати. Швидкість обороту грошей. Порядок розрахунку швидкості обороту грошей. Закон кількості грошей, необхідних для обігу, його суть, вимоги та наслідки порушення вимог даного закону.

Механізм поповнення маси грошей і обігу. Первинна емісія центрального банку. Вторинна емісія депозитних грошей комерційних банків. Грошовий мультиплікатор. Сучасні засоби платежу. Форми безготівкових розрахунків.

Тема 3. Грошовий ринок

Суть грошового ринку. Гроші як об'єкт купівлі-продажу.

Інституційна модель грошового ринку. Канали прямого й опосередкованого фінансування. Суб'єкти грошового ринку. Банки й небанківські фінансово-кредитні структури як суб'єкти грошового ринку.

Економічна структура грошового ринку. Ринок грошей і ринок капіталів. Ринок цінних паперів і валютний ринок як складові грошового ринку.

Попит на гроші. Пропозиція грошей.

Тема 4. Грошові системи

Суть грошової системи, її призначення та місце в економічній системі країни. Елементи та типи грошових систем. Системи металевого й кредитного обігу.

Державне регулювання грошової сфери як головне призначення грошової системи. Фіскально-бюджетна і грошово-кредитна

політика в системі регулювання ринкової економіки. «Сеньйораж» і монетизація бюджетного дефіциту.

Центральний банк як орган державного регулювання грошової сфери. Методи регулювання: прямого та опосередкованого впливу. Грошово-кредитна політика центрального банку: типи, стратегічні цілі, проміжні й тактичні завдання. Інструменти грошово-кредитного регулювання.

Тема 5. Інфляція та грошові реформи

Суть інфляції, форми її вияву. Характеристика основних концепцій інфляції. Особливості інвестиційного процесу, його етапи.

Види інфляції. Причини інфляції. Соціально-економічні наслідки інфляції.

Ринковий метод регулювання інфляції. Особливості інфляційного процесу в Україні. Вплив економічної кризи на економіку країни.

Грошові реформи: поняття, цілі та види грошових реформ. Стабілізація грошей як основна мета реформи.

Тема 6. Валютний ринок і валютні системи

Поняття та види валюти. Призначення та сфера використання валюти. Сутність і види валютних відносин.

Валютний курс і конвертованість валют. Основи формування, види валютного курсу. Поняття, значення й механізм забезпечення конвертованості валюти.

Валютний ринок: суть і основи функціонування. Об'єкти та суб'єкти валютного ринку. Біржова та позабіржова торгівля валютою. Основні види валютних операцій. Роль банків на валютному ринку. Фактори, що впливають на кон'юнктуру валютного ринку.

Валютне регулювання: суть і необхідність. Механізм регулювання валютного курсу, девальвація, ревальвація, валютна інтервенція.

Платіжний баланс у механізмі валютного регулювання. Органи валютного регулювання. Золотовалютні запаси в системі валютного регулювання.

Валютні системи: поняття, структура, призначення, види. Розвиток валютної системи України. Європейська валютна система.

Еволюція світової валютної системи. Характеристика сучасної світової валютної системи та роль МВФ у її функціонуванні.

Змістовий модуль 2: Валютно-кредитні відносини

Тема 7. Кількісна теорія грошей і сучасний монетаризм

Класична кількісна теорія грошей, її основні постулати. Еволюція постулатів кількісної теорії. Номіналістичне трактування сутності грошей послідовниками кількісної теорії.

Неокласичний варіант розвитку кількісної теорії грошей.

Сучасний монетаризм як альтернативний напрямок кількісної теорії. Особливості монетаристських трактувань ролі держави в регулюванні економіки. Внесок М. Фрідмена в розробку монетарної політики на основі неокласичного варіанту кількісної теорії.

Грошово-кредитна політика України в ринковій економіці.

Тема 8. Необхідність і суть кредиту

Суть і необхідність кредиту. Економічні чинники розвитку кредиту та особливості вияву їх у різних галузях народного господарства.

Кредит як форма руху вартості. Кредит як форма суспільних відносин. Позичковий капітал і кредит. Зв'язок кредиту з іншими економічними категоріями.

Економічна основа, стадії та закономірності руху кредиту. Принципи банківського кредитування.

Тема 9. Види, функції та роль кредиту

Функції кредиту. Об'єкти та суб'єкти кредитних відносин. Форми та види кредиту. Кредитні відносини та інфляція. Процент за кредит. Основні напрямки вияву ролі кредиту в ринковій економіці.

Розвиток кредитних відносин у ринковій економіці та в період економічних криз.

Тема 10. Фінансові посередники грошового ринку

Поняття про кредитну систему, два підходи до його визначення. Кредитна система як елемент інфраструктури грошового ринку.

Поняття про банківську систему. Економічна суть банку. Види банків.

Основи організації банківської системи (принципи побудови, цілі, механізм функціонування). Функції банківської системи. Розвиток банківської системи України в період економічної кризи.

Суть, призначення, функції фінансових посередників. Суб'єкти кредитної, банківської системи як посередники грошового ринку. Банки – провідні суб'єкти фінансового посередництва, функції банків-посередників.

Небанківські фінансово-кредитні установи як посередники (страхові компанії, пенсійні фонди, фінансові, лізингові, факторингові компанії, ломбарди, кредитні спілки, інвестиційні фінансові посередники), їх роль у наданні фінансових послуг на грошовому ринку. Особливості, проблеми функціонування фінансових посередників в Україні.

Тема 11. Центральні банки

Призначення, об'єктивність походження, статус центрального банку. Суть основних функцій центральних банків (емісійний центр готівкового обігу, банк банків, орган банківського регулювання та нагляду, банкір і фінансовий агент уряду, провідник монетарної політики). Становлення центрального банку в Україні.

Організація діяльності, функцій, операції Національного банку України відповідно до Закону України «Про Національний банк України» (20.05.99 р. № 679 – XIX зі змінами та доповненнями). Керівні органи Національного банку України, особливості їх формування, повноваження та принципи функціонування.

Взаємовідносини Національного банку України з комерційними банками і органами державної влади. Роль Національного банку України у проведенні грошово-кредитної (монетарної) політики в Україні на сучасному етапі.

Тема 12. Комерційні банки

Поняття, призначення, класифікація комерційних банків. Правові основи організації комерційних банків і специфіка діяльності окремих видів банків відповідно до Закону України «Про банки і банківську діяльність» (07.12.2000 р. №2121 – III).

Характеристика активних і пасивних операцій, їх значення в ефективній діяльності комерційних банків. Економічні нормативи.

Сучасні проблеми, особливості функціонування комерційних банків в Україні у період економічних криз.

II. НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ

Тема 1. СУТЬ І ФУНКЦІЇ ГРОШЕЙ

План:

- 1. Раціоналістична та еволюційна концепції походження грошей.*
- 2. Специфіка, особливість грошей. Гроші як гроші, гроші як капітал.*
- 3. Натурально-речові форми грошей.*
- 4. Поняття про функції грошей та їх еволюцію.*

Ключові слова: загальний еквівалент, еволюційна концепція походження грошей, раціоналістична концепція походження грошей, гроші як гроші, гроші як капітал, повноцінні гроші, неповноцінні гроші, товарні гроші, металеві гроші, монета, банкнота, депозитні гроші, кредитні гроші, електронні гроші, квазі-гроші, функція міри вартості, функція засобу обігу, функція засобу платежу, функція засобу нагромадження, функція світових грошей.

1. Раціоналістична та еволюційна концепції походження грошей.

Щоб дати науково достовірне тлумачення суті грошей, потрібно насамперед дослідити їх походження та причини, що зумовили їх виникнення та існування в економічному житті суспільства. В економічній науці традиційно виділяють дві основні концепції походження грошей: раціоналістичну та еволюційну.

Раціоналістична концепція (представники – Аристотель, П. Самуельсон, Г. Кнапп). Починаючи з часів Аристотеля і до XVIII ст. у теорії грошей панівною була думка, що гроші виникли внаслідок угоди між людьми або були запроваджені законодавчими актами держави для полегшення обміну товарами.

Еволюційна концепція (представники – А. Сміт, Д. Рікардо, К. Маркс) доводить безпідставність раціоналістичної концепції. Гроші у найпростіших формах виникли на ранніх стадіях роз-

витку суспільства, коли ні фактор взаємної домовленості, ні державна влада не могли відігравати істотної ролі у формуванні економічних відносин та утворити таку складну їх форму як гроші.

Представники еволюційної концепції дійшли висновку, що виникнення грошей зумовлене труднощами безпосереднього обміну продуктами праці. Стихійне закріплення за одним із товарів ролі загального еквівалента означало появу грошей у їх найпростішому вигляді, які вже могли виконувати базові грошові функції – засобу міри вартості та засобу обігу.

Спочатку роль загального еквівалента відігравали звичайні товари першої необхідності (худоба, сіль, зерно), далі – товари-прикраси (перли, черепашки, хутра тощо), а пізніше – шматочки металів (спочатку звичайних (залізо, мідь), а потім – благородних (срібло, золото). Згодом роль грошей перейшла до нематеріального носія, що зовсім не має ніяких споживних якостей.

Отже, еволюційна концепція підкреслює об'єктивний характер виникнення грошей. Гроші виділяються із загальної товарної маси, оскільки вони найбільш придатні для виконання функціональної ролі грошового товару.

З цього випливає ряд важливих висновків:

- по-перше, гроші за походженням – це товар, який є носієм певних суспільних відносин, формування яких зумовило виділення з широкого ряду звичайних товарів одного – грошового;
- по-друге, як результат тривалого еволюційного розвитку товарного виробництва і ринку гроші самі не можуть бути сталим явищем, а повинні постійно розвиватися як за сутю, так і за формами існування
- по-третє, гроші не можуть бути скасовані чи змінені угодою людей або рішенням держави доти, доки існують адекватні грошам суспільні відносини, так само як і не можуть бути «введені» там, де таких відносин не існує.

2. Специфіка, особливість грошей. Гроші як гроші, гроші як капітал.

Вимоги (специфічні особливості) грошей:

- портативність;
- здатність легко ділитися і відновлювати потрібну форму;

- здатність до тривалого зберігання фізичних властивостей;
- висока питома вартість та здатність тривалий час утримувати її на незмінному рівні.

Застосування грошей для обслуговування процесів нагромадження вартості та її продуктивного використання (інвестування) істотно змінило їх суспільне призначення. При застосуванні у сфері інвестування гроші стають носієм капіталу, у зв'язку з чим виникає необхідність розрізняти гроші як гроші і гроші як капітал.

Гроші як гроші використовуються переважно для реалізації наявної споживчої вартості, тобто їх цільове призначення обмежується посередництвом в обміні. Гроші є власне грошима насамперед при їх витрачанні на особисте споживання, оскільки забезпечують купівлю товарів та послуг.

Гроші як капітал використовуються для забезпечення зростання наявної вартості. Гроші стають капіталом переважно при їх нагромадженні, зберіганні та продажу на грошовому ринку, оскільки це дає власнику грошей додатковий дохід у вигляді процента.

Таблиця 1

Відмінності у функціонуванні грошей у формах гроші як гроші і гроші як капітал

Гроші як гроші	Гроші як капітал
Є посередниками в обміні Г – Г – Г	Забезпечують зростання наявної вартості Г – Г'
Забезпечують реалізацію отриманого доходу	Обслуговують одержання нової вартості, більшої за авансовану
Реалізуються через функції міри вартості і засобу обігу	Реалізуються через функції засобу платежу і засобу нагромадження

3. Натурально-речові форми грошей.

Розвиток форм грошей відбувався у напрямі від повноцінних грошей до неповноцінних, якими вони є тепер.

Повноцінні гроші мали внутрішню реальну вартість. Вона відповідала вартості товару, який виконував функції грошей.

Неповноцінні гроші – набувають своєї вартості винятково в обігу. Вартість неповноцінних грошей може істотно відхилитися

від вартості того матеріалу, з якого вони виготовлені. Між періодами використання повноцінних і неповноцінних грошей знаходиться епоха використання змішаних форм. У цей період в одних країнах використовували повноцінні гроші, в інших – неповноцінні (паперові). Крім того, в межах однієї країни поряд з повноцінними монетами нерідко використовувалися неповноцінні.

Початковою формою повноцінних грошей були **товарні гроші**. Спочатку це були **предмети першої необхідності**: худоба, зерно, сіль, риба тощо. На зміну предметам першої необхідності прийшли **предмети розкоші**. Здебільшого це були прикраси: перли, хутра, намисто з черепашок тощо. Вони були менш громіздкими, довше зберігалися, мали більшу і сталу ціну. Як гроші предмети першої необхідності та предмети розкоші були досить примітивними. Вони могли функціонувати поштучно, не підлягали поділу.

Другий великий поділ праці (відокремлення ремесла від землеробства) розширив межі товарного виробництва і обміну. Ринок поставив перед грошовим товаром нові вимоги – бути однорідним, подільним, здатним тривалий час зберігати свою вартість. Задовольняти такі вимоги попередні гроші не могли у зв'язку із фізичними властивостями. Тому їхнє місце на ринку зайняли **метали**. Ера панування металевих грошей тривала приблизно з третього тисячоліття до нашої ери.

Спочатку використовувалися звичайні метали – залізо, мідь, бронза та ін., що найчастіше вживалися людьми. Згодом цю роль почало виконувати срібло як благородний метал з високою питомою і сталою вартістю та здатністю до зберігання. Проте ще більше цими властивостями природа наділила золото, яке теж стало претендувати на роль грошового товару. Почалася тривала боротьба між сріблом і золотом. Цей етап у розвитку грошей характеризувався паралельним функціонуванням золота і срібла в ролі грошей і називався **золото-срібним біметалізмом**. Закінчився він наприкінці XIX ст. перемогою золота, встановленням **золотого монометалізму**.

Початковою формою металевих грошей були прості зливки чи шмат металу. Форма злиwkів зумовлювала певні незручності. У кожній платіжній операції потрібно було зважувати зливки, визначити проби, ділити на частини. З розвитком торгівлі виникла потреба таврування злиwkів, яку здійснювала відома та авторитетна

особа. Потім ця функція перейшла до держави. Держава стала виготовляти зливки металу за певною формою, вагою і за пробною та засвідчувала їх своїм штемпелем. Такі зливки отримали назву **монети**.

Новий етап у розвитку монети як форми грошей настав з використанням **білонної монети**. Це розмінна монета малої (дрібною) вартості. Її головна особливість у тому, що вона карбується з дешевого металу, тому є неповноцінною. Переваги білонної монети у її дешевизні і тривалому функціонуванні.

Паперові гроші. Поняття паперових грошей має два тлумачення: широке, коли паперовими називають будь-які грошові знаки, виготовлені з паперу (розмінні й нерозмінні банкноти, казначейські білети тощо), і вузьке, коли паперові гроші ототожнюються лише з казначейськими білетами. Це нерозмінні на метал знаки, що випускаються державою для покриття своїх (бюджетних) витрат і наділяються нею примусовим курсом, визнаються законодавчо обов'язковими до приймання у всі види платежів.

Банківські гроші – це неповноцінні знаки вартості, які емітуються банками на основі кредитування реальної економіки, завдяки чому їх випуск тісно пов'язується з потребами обороту, забезпечується їх вилучення з обороту при погашенні позичок і підтримка стабільної вартості. У кінці XIV ст. виникла **банкнота**. Згодом, коли банки стали широко залучати банкноти від клієнтів на вклади, виникла друга форма банківських грошей – депозитні гроші.

Депозитні гроші – різновид банківських грошей, який існує у вигляді певних сум, записаних на рахунках економічних суб'єктів у банках. Вони не мають речового виразу і використовуються для платежів у безготівковій формі. Рух їх здійснюється по рахунках у банках і не виходить за межі банківської системи. А приводяться вони в рух за допомогою технічних інструментів – чеків, платіжних доручень, пластикових карток тощо.

Електронні гроші – це різновид депозитних грошей, які існують у пам'яті комп'ютерів і здійснюють свій рух автоматично за допомогою комп'ютерних систем за безпосередніми розпорядженнями власників поточних рахунків.

Носієм електронних грошей є **пластикова картка** – іменний грошовий документ, що видається банком власнику поточного

рахунку і дає йому можливість оплатити через комп'ютерні мережі свої покупки і погасити борги переказом грошей по рахунку без використання готівки чи паперових платіжних документів.

Квзівігроші (майже гроші) – це специфічні грошові форми, в яких грошова суть істотно послаблена, відхиляється від загальноприйнятих, стандартних форм. Так, при розміщенні грошей у довгострокові вклади вони зберігають звичайну форму депозитних грошей, проте при цьому знижується їх ліквідність, здатність бути платіжними засобами. Вексель у певних межах може використовуватися як гроші у функції платіжного засобу, хоч не є грошима в загальноприйнятому розумінні. Те ж саме можна сказати про чек та деякі інші грошові інструменти.

4. Поняття про функції грошей та їх еволюцію

Функція грошей – це певна дія чи «робота» грошей щодо обслуговування руху вартості у процесі суспільного відтворення. Розглянемо п'ять функцій грошей: міри вартості, засобу обігу, засобу платежу, засобу нагромадження вартості і світових грошей.

Міра вартості – це функція, в якій гроші забезпечують вираження і вимірювання вартості товарів, надаючи їй форму ціни.

З початком централізованого карбування монет державами виник грошовий масштаб, або масштаб цін. **Масштаб цін** як вагова кількість благородного металу, прийнятого за грошову одиницю, є складовою функції міри вартості, доповнює її призначення виражати вартість товарів.

Засіб обігу – це функція, в якій гроші є посередником в обміні товарів і забезпечують їх обіг. Обмін товарів за допомогою грошей у цій функції здійснюється за схемою Т-Г-Т на відміну від бартерного обміну товарів за схемою Т-Т. Участь в обміні грошей надає товарному метаморфозу принципово нову якість: він розпадається на два самостійні акти – продаж (Т-Г) і купівля (Г-Т), які можуть відокремлюватися в просторі і в часі.

Засіб платежу – це функція, в якій гроші обслуговують погашення різноманітних боргових зобов'язань між суб'єктами економічних відносин, що виникають у процесі розширеного відтворення. Поява її була зумовлена продажем товарів у кредит, оскільки при цьому виникав борг, погашення якого здійснювалося грошима. У розвинутій ринковій економіці гроші як засіб платежу обслуговують більшу частину всього економічного обороту.

Тому сфера їх застосування дуже широка і охоплює: платежі між підприємствами, господарськими організаціями та установами за взаємними борговими зобов'язаннями; платежі підприємств, господарських організацій та установ своїм працівникам, пов'язані з оплатою праці; платежі юридичних та фізичних осіб у централізовані фінансові фонди, одержання грошових коштів з цих фондів; внесення юридичними та фізичними особами своїх грошей у банки, отримання ними грошових позичок у банках і погашення їх у встановлені строки; різноманітні платежі, пов'язані зі страхуванням діяльності та майна юридичних і фізичних осіб; інші платежі – адміністративно-судові, виплата спадщини, дарування тощо.

Засіб нагромадження – це функція, в якій гроші обслуговують нагромадження вартості в її загальній абстрактній формі в процесі розширеного відтворення. Виникнення функції засобу нагромадження історично стало можливим тоді, коли товаровиробник виявився спроможним частину грошової виручки від продажу товарів не витратити на придбання інших споживних вартостей, необхідних для виробництва чи особистого споживання, а відкласти на майбутнє, зберегти. Гроші, що виконують функцію засобу нагромадження вартості, треба відрізнити від поточних резервів грошей як купівельних і платіжних засобів, які постійно створюються у суб'єктів економіки внаслідок короточасних розбіжностей між поточними грошовими надходженнями і витратами. Такі грошові кошти не припиняють, а лише уповільнюють свій рух, продовжуючи функціонувати як засіб обігу чи засіб платежу. Гроші ж, що обслуговують нагромадження вартості, на певний час виходять з обороту, зупиняють свій рух, і їх маса визначається іншими, більш широкими потребами, ніж потреби грошового обігу.

Світові гроші – це функція, в якій гроші обслуговують рух вартості в міжнародному економічному обороті і забезпечують реалізацію взаємовідносин між країнами. Світові гроші – це комплексна функція, що повторює, по суті, всі функції, властиві грошам на внутрішньому ринку. Якщо світові гроші використовуються для погашення боргів, пов'язаних із зовнішньою торгівлею, банківськими та фінансовими позичками тощо, то вони виконують функцію засобу платежу. Коли вони витрачаються для негайної купівлі товарів чи послуг і замість їх певної суми,

що вивозиться (пересилається), в країну ввозиться еквівалентна товарна вартість, вони виконують функцію купівельного засобу.

Запитання та завдання для самоконтролю:

1. Які концепції походження грошей Ви знаєте?
2. У яких сферах гроші використовуються як гроші, а в яких – як капітал?
3. Назвіть переваги функціонування неповноцінних грошей.
4. Які натурально-речові форми грошей Вам відомі?
5. Які функції виконують гроші?

Термінологічний словник:

1. **Раціоналістична концепція** – гроші виникли внаслідок угоди між людьми або були запроваджені законодавчими актами держави для полегшення обміну товарами.

2. **Еволюційна концепція** – гроші виділяються із загальної товарної маси, оскільки вони найбільш придатні для виконання функціональної ролі грошового товару.

3. **Золото-срібний біметалізм** – паралельне функціонування золота і срібла в ролі грошей.

4. **Білонна монета** – розмінна монета малої (дрібної) вартості, яка карбується з дешевого металу.

5. **Квазігроші (майже гроші)** – це специфічні грошові форми, в яких грошова суть істотно послаблена, відхиляється від загальноприйнятих, стандартних форм.

Тестові завдання:

1. Чому виникли гроші?

а) завдяки домовленості людей для спрощення процесів обміну продуктами праці;

б) їх створила держава для фінансового забезпечення реалізації своїх загальносуспільних функцій;

в) завдяки стихійному виділенню зі всієї маси товарів, що обмінювалися на ринку, одного, який став виконувати специфічну роль засобу обміну;

г) тому що безпосередній обмін товарів (бартер) технічно надто складний, дорогий і не зручний.

2. Основними концепціями, що пояснюють причини виникнення грошей, є:

- а) металістична та номіналістична;
- б) кейнсіанська та класична;
- в) загальна та грошова;
- г) еволюційна та раціоналістична.

3. Послідовники якої із концепцій пояснювали появу грошей наслідком домовленості (угоди між людьми), з метою спрощення процедури обміну?

- а) металістична;
- б) кейнсіанська;
- в) еволюційна;
- г) раціоналістична.

4. Депозитні гроші – це:

а) нерозмінні на металеві знаки вартості, що випускаються державою для покриття своїх витрат;

б) вид кредитних грошей, що створюються на основі банківських вкладів і системи спеціальних розрахунків, які здійснюються між банками шляхом переносу сум з одного рахунка на інший;

в) гроші, номінальна вартість яких відповідає вартості благородного металу;

г) гроші особливого типу, що не розмінні на золото, а в обіг випускаються Центральним банком як банкноти.

5. До квазігрошей належать:

- а) білонні монети;
- б) векселі;
- в) золоті монети;
- г) нерозмінні банкноти.

Тема 2. ГРОШОВИЙ ОБІГ І ГРОШОВА МАСА

План:

- 1. Поняття грошового обороту як процесу руху грошей та його основні суб'єкти.*
- 2. Структура грошового обороту.*
- 3. Маса грошей, що обслуговує грошовий обіг, її склад і фактори. Грошові агрегати.*
- 4. Швидкість обороту грошей. Закон кількості грошей.*

Ключові слова: грошовий оборот, сектор грошового обігу, фіскально-бюджетний сектор, фінансово-кредитний сектор, грошова маса, грошова база, грошовий агрегат, ліквідність, швидкість обороту грошей, закон кількості грошей.

1. Поняття грошового обороту як процесу руху грошей та його основні суб'єкти

У процесі купівлі-продажу товарів, надання послуг, а також виконання різних видів зобов'язань у грошовій формі здійснюються розрахунки та платежі. Рух грошей під час усіх цих платіжних операцій характеризує грошовий оборот. **Грошовий оборот** – процес безперервного руху грошей між суб'єктами економічних відносин у суспільному відтворенні.

Кількісна сторона характеризується обсягом усіх грошових платежів у народному господарстві. При цьому грошовий обіг охоплює і готівковий, і безготівковий рух грошей. Якісна сторона грошового обігу полягає в тому, що рух грошей обслуговує переміщення реальної вартості. Тобто окремо відбувається рух цінностей і окремо – рух грошових коштів.

Суб'єктами грошового обороту є всі юридичні та фізичні особи, які беруть участь у виробництві, розподілі, обміні та споживанні валового суспільного продукту. Усі суб'єкти грошового обігу можна згрупувати у чотири групи: фірми, домогосподарства, уряд, фінансові посередники.

До групи «**Фірми**» віднесені всі юридичні і фізичні особи, які беруть участь у створенні та реалізації валового національного продукту.

До групи «**Домогосподарства**» входять усі сімейні одиниці, які мають самостійні грошові доходи та витрати і ведуть спільний

сімейний бюджет. До такої одиниці може входити як одна, так і кілька осіб. Це усі приватні господарства країни, діяльність яких спрямована на задоволення власних потреб. Ця група взаємодіє в обороті з групою «Фірми», забезпечуючи її ресурсами (робочою силою, засобами виробництва тощо) і формуючи на цій підставі грошові доходи (національний дохід) як основне джерело платоспроможного попиту для реалізації виготовленої фірмами продукції (національного продукту).

До групи «Уряд» входять юридичні особи – державні управлінські та інші структури, які забезпечують розподіл і перерозподіл національного доходу та національного продукту, здійснюючи вплив на реалізацію та споживання останнього, виробництво суспільних благ, пред’явлення попиту на ринку ресурсів і факторів виробництва для виробництва суспільних благ.

До групи «Фінансові посередники» входять суб’єкти грошового ринку, які, виступаючи в ролі посередників, акумулюють на цьому ринку вільні грошові кошти і розміщують їх від свого імені і за свій рахунок (банки, страхові, інвестиційні, фінансові компанії тощо).

Зазначені групи суб’єктів взаємодіють між собою через такі види ринків:

- **ринок благ**, на якому реалізується створений фірмами національний продукт, тобто це ринки, на яких населення, підприємства та уряд купують вироблені іншими підприємствами товари та послуги;
- **ринок ресурсів**, на якому фірми купують необхідні для забезпечення виробництва ресурси (робочу силу, земельні ділянки, будівлі тощо);
- **грошовий (фінансовий) ринок**, на якому реалізуються вільні фінансові ресурси у формі грошових заощаджень;
- **світовий ринок**, через який здійснюється взаємодоповнюючий зв’язок економічної системи країни із зовнішнім світом.

2. Структура грошового обороту

Відмінності в характері економічних відносин між суб’єктами грошового обороту дають підстави структурувати його на окремі сектори:

- **сектор грошового обігу** – рух грошей, що обслуговує сферу обміну;
- **сектор фінскально-бюджетного обороту** – у якому виникає безеквівалентний та безповоротний рух грошей, тобто одні суб'єкти ці гроші витрачають назавжди і без одержання будь-якого доходу, а інші їх одержують теж безповоротно і без виплати будь-якої ціни за них (трансферти, стипендії, пенсії);
- **сектор кредитного обороту** – обслуговує сферу перерозподільних відносин, у яких власність суб'єктів не відчувається, а лише передається у тимчасове користування, наприклад при внесенні грошей на банківські депозити. Для цих відносин характерні: нееквівалентність, поворотність, платність. Тому для цих відносин характерне одержання доходу тим суб'єктом, який передає свою власність у тимчасове користування.

Залежно від форми грошей, у якій відбувається грошовий оборот, він поділяється на безготівковий і готівковий.

Готівковий – гроші рухаються поза банками, безпосередньо обслуговуючи відносини економічних суб'єктів.

Безготівковий – гроші рухаються по рахунках у банках, не виходячи за межі банківської системи. Це створює можливість контролювати його, а отже впливати на відносини відповідних економічних суб'єктів банкам та органам державного управління.

3. Маса грошей, що обслуговує грошовий обіг, її склад і фактори. Грошові агрегати

Грошовий оборот забезпечується певною масою грошей, величина якої є важливою характеристикою стану грошового обороту та ринкової кон'юнктури в цілому. Зміна грошової маси безпосередньо впливає на інтенсивність обороту грошей, формування платоспроможного попиту, кон'юнктуру ринків, а отже – на економічний розвиток.

Під **грошовою масою** належить розуміти всю сукупність запасів грошей у всіх формах, які перебувають у розпорядженні суб'єктів грошового обороту у певний момент.

Грошова маса має певний кількісний вираз (обсяг у мільярдах чи мільйонах грошових одиниць), надзвичайно складну структуру

та динаміку руху. З точки зору якісної характеристики грошової маси важливе значення має її структура, а з погляду практики її регулювання – динаміка руху обсягу та структури.

У структурному відношенні грошову масу можна розділити за кількома критеріями:

- за ступенем ліквідності;
- за формою грошових засобів (готівкові, депозитні);
- за розміщенням у суб'єктів грошового обороту;
- за територіальним розміщенням та ін.

Найбільшу складність має структуризація грошової маси за першим критерієм, оскільки немає однозначного розуміння ступеня ліквідності кожного її елемента, як і немає чіткого розмежування між власне грошима і високоліквідними фінансовими активами, які вже не є грошима. За цим критерієм наука і практика виділяють кілька елементів грошової маси, комбінацією яких можна визначати різні за складом і обсягом показники грошової маси, що називаються грошовими агрегатами.

Грошовий агрегат – це специфічний показник грошової маси, що характеризує певний набір її елементів залежно від їх ліквідності.

У статистичній практиці України визначаються і використовуються для цілей аналізу і регулювання чотири грошові агрегати: M0, M1, M2, M3.

Грошовий агрегат M0 охоплює готівкові кошти в обігу поза депозитними корпораціями.

Грошовий агрегат M1 – грошовий агрегат M0 та переказні депозити в національній валюті.

Грошовий агрегат M2 – грошовий агрегат M1 та переказні депозити в іноземній валюті й інші депозити.

Грошовий агрегат M3 (грошова маса) – грошовий агрегат M2 та цінні папери, крім акцій.

4. Швидкість обороту грошей. Закон кількості грошей

Швидкість обігу грошей характеризує частоту, з якою кожна одиниця наявних в обороті грошей використовується у середньому для реалізації товарів і послуг за певний період (рік, квартал, місяць).

Виходячи з відомого рівняння обміну І. Фішера (1867-1947

рр.), величину швидкості обігу грошей можна визначити за формулою:

$$V = PQ/M,$$

де V – швидкість обігу грошей;

P – середній рівень цін на товари та послуги;

Q – фізичний обсяг товарів і послуг, реалізованих у даному періоді;

M – середня маса грошей, яка перебуває в обороті за даний період.

З наведеної формули випливає, що величина швидкості обігу грошей прямо пропорційно пов'язана з номінальним обсягом виготовленого національного продукту (PQ) й обернено пропорційно – з обсягом маси грошей, що є в обороті.

Якщо врахувати всі фактори, що впливають на грошову масу, то величину M можна виразити так:

$$M = (PQ - K + \Pi - ВП) / V$$

де сума K – сума продажів товарів і послуг у кредит;

сума Π – загальна сума платежів, строк оплати яких настав;

сума $ВП$ – сума платежів, які погашаються шляхом взаємного зарахування боргів.

Суть закону кількості грошей полягає у тому, що протягом визначеного періоду для обміну потрібна лише певна, об'єктивно зумовлена маса купівельних і платіжних засобів. Цей закон виражається так: фактична маса грошей в обігу (M_f) повинна дорівнювати об'єктивно необхідній масі (M_n). Тобто $M_f = M_n$. Якщо фактична маса грошей в обігу більша від об'єктивно необхідної ($M_f > M_n$), то це означає, що в обігу з'явилися зайві гроші на величину, яка становить $M_f - M_n$. Якщо фактична маса грошей в обігу менша від об'єктивно необхідної ($M_f < M_n$), то це означає, що в обігу не вистачає грошей.

Запитання та завдання для самоконтролю:

1. Визначте суть грошового обороту.
2. Які групи суб'єктів є учасниками грошового обороту?
3. Розкрийте суть поняття «грошова маса».
4. Які грошові агрегати визначаються в Україні?
5. У чому полягає суть закону кількості грошей?

Термінологічний словник:

1. **Грошовий оборот** – процес безперервного руху грошей між суб'єктами економічних відносин у суспільному відтворенні.

2. **Сектор грошового обігу** – рух грошей, що обслуговує сферу обміну.

3. **Грошова маса** – вся сукупність запасів грошей у всіх формах, які перебувають у розпорядженні суб'єктів грошового обороту у певний момент.

4. **Грошовий агрегат** – це специфічний показник грошової маси, що характеризує певний набір її елементів залежно від їх ліквідності.

5. **Швидкість обігу грошей** – частота, з якою кожна одиниця наявних в обороті грошей використовується у середньому для реалізації товарів і послуг за певний період.

Тестові завдання

1. **Якщо фактична маса грошей в обороті (Мф) перевищує необхідну для обороту (Мн), то які явища матимуть місце?**

- а) нестача купівельної спроможності;
- б) грошовий попит відповідає товарній пропозиції;
- в) надлишок купівельної спроможності;
- г) купівельна спроможність дорівнює нулю.

2. **Яке з наведених визначень грошового обороту найбільш повно розкриває його економічний зміст?**

- а) це сукупність усіх платежів, які здійснюються в народному господарстві за певний період;
- б) це безперервний рух грошей у процесі суспільного відтворення;
- в) це процеси формування і витрачання грошових доходів окремими економічними суб'єктами;
- г) правильної відповіді нема.

3. **Сектор фіскально-бюджетного обороту – це:**

- а) безквівалентний та безповоротний рух грошей;
- б) рух грошей, що обслуговує сферу обміну;
- в) поворотний рух грошей на умовах платності та строковості;
- г) правильної відповіді нема.

4. Сектор кредитного обороту – це:

- а) безеквівалентний та безповоротний рух грошей;
- б) рух грошей, що обслуговує сферу обміну;
- в) поворотний рух грошей на умовах платності та строковості;
- г) правильної відповіді нема.

5. Агрегат М0 охоплює:

- а) депозити в іноземній валюті;
- б) строкові вклади в національній валюті;
- в) гроші поза банками;
- г) депозити до запитання.

Тема 3. ГРОШОВИЙ РИНОК

План:

1. *Суть грошового ринку, гроші як об'єкт купівлі-продажу.*
2. *Інституційна модель грошового ринку.*
3. *Економічна структура грошового ринку.*
4. *Попит на гроші, пропозиція грошей.*

Ключові слова: грошовий ринок, суб'єкти грошового ринку, канал прямого фінансування, канал опосередкованого фінансування, ринок грошей, ринок капіталів, валютний ринок, фондовий ринок, попит на гроші, трансакційний мотив попиту на гроші, спекулятивний мотив попиту на гроші, мотив завбачливості, пропозиція грошей.

1. Суть грошового ринку, гроші як об'єкт купівлі-продажу.

Грошовий ринок – це економічні відносини, що виникають з приводу купівлі і продажу грошей як специфічного товару за цінами, що формуються на основі співвідношення попиту і пропозиції.

Об'єктом грошового ринку є гроші, які продаються і купуються на ньому.

Суб'єкти грошового ринку – це будь-які економічні структури – фірми, сімейні господарства, урядові структури, банки та інші фінансові посередники. Кожний з них може виступати або в ролі продавця грошей (кредитора), в ролі покупця (позичальника), або в тій чи іншій одночасно, як, наприклад, банки та інші фінансові посередники.

Інструментами грошового ринку є певні носії зобов'язань покупців грошей перед їх продавцями й одночасно носії права вимоги продавців грошей до їх покупців. Інструменти можуть мати різноманітні форми – це письмові угоди, сертифікати, облигації, акції, векселі, поліси. За своїм характером усі інструменти грошового ринку є певними зобов'язаннями покупців перед продавцями грошей. Залежно від виду зобов'язання їх можна поділити на неборгові і боргові.

2. Інституційна модель грошового ринку

Інституційна модель грошового ринку відображає взаємозв'язки між його суб'єктами, що реалізуються через потоки грошей та фінансових інструментів.

Суб'єкти грошового ринку поділяються на три групи: кредитори, позичальники та фінансові посередники. Кредиторами можуть бути будь-які економічні суб'єкти, що заощадили грошові кошти. Це сімейні господарства (населення), фірми, урядові структури, включаючи органи місцевого самоврядування, іноземні фізичні та юридичні особи. Позичальниками можуть бути ті ж види економічних суб'єктів, але на перше місце за частотою і обсягом запозичень треба поставити ділові фірми, а потім – урядові структури, сімейні господарства, іноземців. Фінансові посередники – це сукупність фінансових установ (банки, страхові компанії, кредитні спілки, пенсійні фонди тощо), чії функції полягають в акумулюванні коштів громадян та юридичних осіб і подальшому їх наданні на комерційних засадах у розпорядження позичальників.

За інституційною побудовою та характером руху окремих грошових потоків грошовий ринок можна поділити на два сектори: сектор прямого фінансування та сектор опосередкованого (непрямого) фінансування.

У секторі прямого фінансування переміщення грошей відбувається по каналах ринку безпосередньо від їх власника до того, хто їх потребує для реального використання. У цьому секторі виділяють два канали руху грошей:

- канал капітального фінансування;
- канал запозичень (кредитування).

У секторі опосередкованого фінансування зв'язки між продавцями і покупцями грошей реалізуються через фінансових посередників, які спочатку акумулюють у себе ресурси, що пропонуються на ринку, а потім продають їх кінцевим покупцям від свого імені.

3. Економічна структура грошового ринку

Для вивчення механізму функціонування грошового ринку важливе значення має також його структуризація. Вичленення окремих сегментів ринку можна здійснити за кількома критеріями.

За видами інструментів, що застосовуються для переміщення грошей від продавців до покупців:

- ринок позичкових капіталів – охоплює відносини, що виникають з приводу акумуляції кредитними установами грошових коштів фізичних і юридичних осіб та їх надання у вигляді позик на умовах зворотності, строковості та платності;
- ринок цінних паперів – охоплює як кредитні відносини, так і відносини співволодіння, які оформляються спеціальними документами (цінними паперами), що можуть продаватися, купуватися, погашатися;
- валютний ринок – це сфера економічних відносин, які виникають при здійсненні операцій купівлі-продажу іноземної валюти, а також операцій щодо руху капіталу іноземних інвесторів.

За інституційними ознаками грошових потоків:

- фондовий ринок – охоплює відносини з приводу розміщення небанківського позичкового капіталу, який приводиться в рух за допомогою фондових цінностей (акцій, середньо- і довгострокових облігацій, бондів, інших фінансових інструментів тривалої дії);
- ринок банківських послуг – сукупність економічних відносин, що забезпечують взаємодію попиту на банківські послуги з боку клієнтів з пропозицією таких послуг з боку банківських установ і формування ціни;
- ринок послуг небанківських фінансово-кредитних установ – сфера діяльності учасників ринків фінансових послуг з метою надання та споживання небанківських фінансових послуг.

За економічним призначенням грошових коштів, що купуються на ринку:

- ринок грошей – сукупність економічних відносин з приводу купівлі грошових коштів на короткий строк (до одного року);
- - ринок капіталів – сукупність економічних відносин з приводу купівлі грошових коштів на тривалий (більше одного року) термін.

4. Попит на гроші, пропозиція грошей

Попит на гроші виступає як запас грошей, який прагнуть мати у своєму розпорядженні економічні суб'єкти на певний момент.

Виділяють три групи мотивів попиту на гроші з боку економічних суб'єктів:

- **транзакційний (операційний) мотив** – полягає в тому, що економічні суб'єкти постійно відчують потребу в певному запасі грошей для здійснення поточних платежів, щоб підтримати на належному рівні своє особисте та виробниче споживання;
- **мотив завбачливості** – зводиться до того, що юридичні і фізичні особи бажають мати запас грошей як ресурс купівельної спроможності, з тим щоб у будь-який час мати можливість задовольнити свої непередбачувані потреби;
- **спекулятивний мотив** – полягає у тому, що економічні суб'єкти бажають мати у своєму розпорядженні певний запас грошей, з тим щоб за сприятливих умов перетворити їх у високодохідні фінансові інструменти, а при погіршенні цих умов і появі загрози зниження дохідності та ризику збитковості наявних фінансових інструментів перетворити їх у грошову форму, яка хоч і малодохідна, але безризикова.

Суть пропозиції грошей полягає у тому, що економічні суб'єкти в будь-який момент мають у своєму розпорядженні певний запас грошей, які вони можуть за сприятливих обставин спрямувати в оборот, де вони будуть використані як купівельні та платіжні засоби. Тобто це бажання і здатність суб'єктів позичити певну частину своїх грошових коштів заради одержання прибутку.

Запитання та завдання для самоконтролю

1. Розкрийте суть грошового ринку.
2. Якими елементами описується інституційна модель грошового ринку?
3. Які сектори виділяють в економічній структурі грошового ринку?

4. У чому суть понять попит на гроші та пропозиція грошей.
5. Назвіть та охарактеризуйте мотиви попиту на гроші.

Термінологічний словник:

1. **Грошовий ринок** – це економічні відносини, що виникають з приводу купівлі і продажу грошей як специфічного товару за цінами, що формуються на основі співвідношення попиту і пропозиції.

2. **Інструменти грошового ринку** – певні носії зобов'язань покупців грошей перед їх продавцями та одночасно носії права вимоги продавців грошей до їх покупців.

3. **Фінансові посередники** – це сукупність фінансових установ (банки, страхові компанії, кредитні спілки, пенсійні фонди тощо), чії функції полягають в акумулюванні коштів громадян та юридичних осіб і подальшому їх наданні на комерційних засадах у розпорядження позичальників.

4. **Попит на гроші** – запас грошей, який прагнуть мати у своєму розпорядженні економічні суб'єкти на певний момент.

5. **Пропозиція грошей** – бажання і здатність суб'єктів позичити певну частину своїх грошових коштів заради одержання прибутку.

Тестові завдання:

1. Об'єктами відносин на фінансовому ринку є:

- а) цінні папери, грошово-кредитні ресурси, позичкові угоди;
- б) фінансово-економічні відносини;
- в) рух коштів від їх власників до користувачів;
- г) держава, підприємства, домогосподарства.

2. Який ринок дуже чутливий до змін в економіці та фінансовій сфері?

- а) ринок грошей;
- б) валютний ринок;
- в) ринок капіталу;
- г) ринок банківських кредитів.

3. Ринок грошей – це:

- а) складова ринку капіталів;
- б) ринок, що охоплює відносини акумулювання й купівлі-продажу середньострокових і довготермінових кредитів і фінансових активів строком використання понад один рік;

в) ринок, що є не дуже чутливим до змін в економіці та фінансовій сфері;

г) монетарний ринок, де продаються грошові кошти у вигляді короткострокових позик (до одного року) і депозитних операцій з метою обслуговування руху обігових коштів підприємств, банків, населення і держави.

4. Трансакційний попит – це:

- а) попит на гроші як на пасив;
- б) попит на гроші як на актив;
- в) попит на гроші для операцій;
- г) немає правильної відповіді.

5. Перевагою якого сектора є те, що безпосередній характер взаємовідносин між продавцями (кредиторами) і покупцями (позичальниками) істотно знижує їх витрати на здійснення операцій?

- а) поточного фінансування;
- б) опосередкованого фінансування;
- в) прямого фінансування;
- г) немає правильної відповіді.

Тема 4. ГРОШОВІ СИСТЕМИ

План:

1. *Суть, призначення, основні елементи, місце грошової системи в економіці.*
2. *Фіскально-бюджетна політика.*
3. *Суть грошово-кредитної політики, її цілі та види.*

Ключові слова: грошова система, найменування грошової одиниці, емісійний центр, купюрність грошових знаків, фіскально-бюджетна політика, політика «вмонтованих стабілізаторів», дискреційна фіскально-бюджетна політика, грошово-кредитна політика, політика «дорогих грошей», політика «дешевих грошей».

1. Суть, призначення, основні елементи, місце грошової системи в економіці

Грошова система – це запроваджена державою форма організації грошового обігу в країні. Грошові системи здебільшого складаються історично.

Основними елементами грошової системи є:

- грошова одиниця (найменування грошової одиниці) – встановлений у законодавчому порядку грошовий знак, призначений для вимірювання цін товарів і послуг;
- емісійна система – установи, які здійснюють випуск грошей та цінних паперів і визначають порядок емісії;
- форми грошей (види та купюрність грошових знаків) – матеріалізована в певному типі загального еквівалента вартість, яка забезпечує стабільність обігу товарів і є стабільним платіжним засобом у готівковому обігу;
- валютний курс – співвідношення між грошовими одиницями різних країн, що використовується для обміну валют під час здійснення валютних та інших економічних операцій;
- регламентація готівкового та безготівкового обігу – охоплює визначення сфер готівкових та безготівкових розрахунків і режиму використання грошей на рахунках, форми розрахунків, порядок платежів тощо.

2. Фіскально-бюджетна політика

Фіскально-бюджетна політика – це сукупність заходів держави у сфері оподаткування та державних витрат. Вона здійснюється шляхом упровадження різноманітних методів мобілізації державних доходів і розподілу цих коштів за окремими напрямками державних видатків.

Основними функціями фіскально-бюджетної політики є:

- вплив на стан господарської кон'юнктури;
- перерозподіл національного доходу;
- накопичення необхідних ресурсів для фінансування соціальних програм.

Фіскальна політика складається з дискреційної фіскальної політики й автоматичної. Дискреційна фіскально-бюджетна політика – політика, за якої уряд свідомо маніпулює податками й державними видатками з метою зміни реального обсягу національного виробництва і зайнятості, контролю за інфляцією і прискоренням економічного зростання.

Дискреційну фіскальну політику можна прогнозувати в різні періоди економічного циклу. У період спаду стимулююча (expansionary f.p.) дискреційна політика складається із:

- 1) збільшення державних витрат;
- 2) зниження податків;
- 3) поєднання зростання державних витрат зі зниженням податків (з урахуванням того, що мультиплікаційний ефект зростання державних витрат більший, ніж мультиплікаційний ефект зниження податків). Така фіскальна політика призводить фактично до дефіциту бюджету, але забезпечує скорочення падіння виробництва.

В умовах інфляції при надлишковому попиті стримуюча дискреційна фіскальна політика (contractionary f.p.) складається із:

- 1) зменшення державних витрат;
- 2) збільшення податків;
- 3) поєднання скорочення державних витрат зі зростаючим оподаткуванням (з урахуванням того, що мультиплікаційний ефект зменшення державних витрат більше, ніж мультиплікаційний ефект росту податків).

Політика вмонтованих стабілізаторів – це пасивна політика, пов'язана з автоматичною зміною в рівнях державних витрат і

податків. До вбудованих стабілізаторів відносяться система допомог по безробіттю і різних соціальних виплат, програми з підтримки малозабезпечених верств населення тощо, які перешкоджають різкому скороченню сукупного попиту навіть в періоди економічного спаду.

3. Сутність грошово-кредитної політики, її цілі та види

Грошово-кредитна політика – це сукупність методів та інструментів у сфері грошового обігу і кредитних відносин, що використовує держава для регулювання грошово-кредитних відносин.

Основним суб'єктом, який здійснює грошово-кредитну політику, є центральний банк. Об'єктом впливу грошово-кредитної політики є пропозиція грошей.

Виділяють три групи цілей грошово-кредитної політики:

- **стратегічні** – основні у загальноекономічній політиці держави, спрямовані на забезпечення можливостей ефективного функціонування суспільного виробництва, досягнення економічного зростання, покращення добробуту населення, стримування інфляції;
- **проміжні** – виявляються у змінах економічних процесів для досягнення стратегічних цілей (пожвавлення ринкової кон'юнктури);
- **тактичні** – оперативні завдання банківської системи відносно регулювання основних економічних показників (зміна грошової маси, зміна процентної ставки).

Види грошово-кредитної політики:

- **рестрикційна** (політика «дорогих грошей») – спрямована на обмеження обсягу кредитних операцій, підвищення рівня процентних ставок і гальмування темпів зростання грошової маси в обороті. Така політика застосовується як з метою згладжування різких коливань фаз економічного циклу, так і з метою боротьби з інфляцією та для стабілізації грошової системи;
- **експансійна** (політика «дешевих грошей») – супроводжується розширенням обсягів кредитних операцій, зниженням рівня процентних ставок і загальним зростанням грошової маси. Політика грошової експансії застосовується з

метою подолання спаду виробництва та поживлення ділової активності стимулюванням інвестиційних процесів та збільшенням платоспроможного попиту на товари і послуги;

- селективна (змішана) – реалізується через устанавлення лімітів облікових операцій; лімітування окремих банківських операцій; встановлення маржі у проведенні різних банківських операцій; регламентацію умов видачі окремих видів позик різним категоріям позичальників; встановлення «кредитних стель».

Запитання та завдання для самоконтролю:

1. Визначте поняття грошової системи.
2. Охарактеризуйте основні елементи грошової системи.
3. Які види фіскально-бюджетної політики Вам відомі?

Охарактеризуйте їх.

4. Назвіть групи цілей грошово-кредитної політики?

5. Які види грошово-кредитної політики Ви знаєте? Охарактеризуйте їх.

Термінологічний словник:

1. Грошова система – це запроваджена державою форма організації грошового обігу в країні.

2. Емісійна система – установи, які здійснюють випуск грошей і цінних паперів та визначають порядок емісії.

3. Фіскально-бюджетна політика – це сукупність заходів держави у сфері оподаткування та державних витрат.

4. Вмонтовані стабілізатори (built-in stabilizers) – це важелі економіки, які автоматично, без явного втручання уряду, «згладжують» економічні коливання, підтримують необхідний рівень зайнятості та обсяг національного доходу.

5. Грошово-кредитна політика – це сукупність методів та інструментів у сфері грошового обігу і кредитних відносин, що використовує держава для регулювання грошово-кредитних відносин.

Тестові завдання:

1. Грошова система – це:

- а) форма організації грошового обороту в країні;
- б) сукупність усіх грошових платежів у економіці країни;
- в) процес безперервного руху грошей між суб'єктами економічних відносин;
- г) правильної відповіді нема.

2. Емісійний механізм – це:

- а) емісійний центр країни;
- б) емісійний центр країни та сукупність комерційних банків;
- в) порядок випуску грошей в обіг та їх вилучення з обігу;
- г) технологія друкування грошей та карбування металевих монет.

3. Грошово-кредитна політика – це:

- а) регулювання економічної діяльності у сферах фінансів та банківської справи;
- б) сукупність економічних та правових заходів, здійснюваних центральним банком у сфері валютних відносин;
- в) регулювання облікових відсоткових ставок центральним банком;
- г) система заходів у грошово-кредитній сфері, спрямованих на забезпечення стабільності національної грошової одиниці.

4. Політика «дешевих грошей» означає:

- а) рестрикційну політику;
- б) політику на подорожчання кредиту;
- в) політику зниження відсоткових ставок, купівлю державних цінних паперів;
- г) усі вказані заходи.

5. Основні функції фіскально-бюджетної політики:

- а) забезпечення сталості грошового обігу і боротьба з інфляцією;
- б) забезпечення грошима сфери обігу та стримування інфляції;
- в) перерозподіл національного доходу та нагромадження ресурсів для фінансування соціальних програм;
- г) правильної відповіді нема.

Тема 5. ІНФЛЯЦІЯ ТА ГРОШОВІ РЕФОРМИ

План:

1. Суть інфляції та форми її вияву.
2. Види та причини виникнення інфляції.
3. Поняття грошової реформи та її мета.
4. Види грошових реформ.

Ключові слова: інфляція, повзуча інфляція, помірна інфляція, галопуюча інфляція, гіперінфляція, супергіперінфляція, грошова реформа, грошова реформа паралельного типу, одномоментна грошова реформа, грошова реформа конфіскаційного типу, неконфіскаційна грошова реформа, індексація, девальвація, ревальвація.

1. Суть інфляції та форми її вияву

Інфляція – це тривале і швидке знецінення грошей унаслідок зростання їх маси в обігу. Інфляція проявляється:

- підвищенням загального рівня цін на товари і послуги;
- дефіцитом якісних товарів;
- зниженням якості товарів за незмінних цін.

Можна узагальнити такі риси інфляції:

1. Інфляція – це процес, має тривалий характер. Шокове зростання цін не буде інфляцією.

2. Інфляція передбачає зростання рівня цін, тобто стосується усього кошика товарів, зміна ціни одного товару чи в межах одного асортиментного сектора не є інфляцією.

3. Всеохоплюючий характер: якщо раніше інфляція була локальною, то тепер вона всеохоплююча.

4. Хронічний характер: раніше інфляція охоплювала певний період, тобто мала періодичний характер, а тепер – хронічний.

5. Сучасна інфляція перебуває під впливом не тільки грошових (монетарних) факторів (розбалансування грошової системи, надмірна грошово-кредитна емісія, валютні відносини тощо), а й негрошових факторів (монополізація економіки, здорожчання товарів критичного імпорту (енергоносіїв), сировинних матеріалів тощо).

2. Види та причини виникнення інфляції

Залежно від рівня розрізняють три види інфляції: помірну, галопуючу та гіперінфляція. Помірна інфляція спостерігається тоді, коли ціни зростають повільно – до 10% за рік. Помірну інфляцію, за якої ціни зростають до 5% за рік, називають повзучою. Галопуючою є інфляція, коли ціни зростають на 10-100% за рік. Гіперінфляція настає тоді, коли ціни починають зростати на 100-1000% за рік. Супергіперінфляція – катастрофічне зростання цін – понад 1000% за рік.

За характером інфляційного процесу: відкрита інфляція – проявляється у нічим не стримуваному, вільному зростанні цін, що явно впливає на споживчий кошик. Прихована інфляція виникає під впливом державного контролю цін. Придушена – знаходить вираження у зростанні незадоволеного попиту і грошових накопичень населення, які не знаходять реалізації.

За місцем розповсюдження: локальна інфляція – зростання цін проходить у межах однієї держави; світова інфляція охоплює групу країн або всю глобальну економіку.

Залежно від можливості регулювання: регульована – з низькими темпами розвитку; нерегульована, руйнівна – з високими темпами розвитку.

За здатністю спрогнозувати: передбачена – це інфляція, яку учасники ринкового процесу очікували і захистилися від її згубних впливів. Непередбачена інфляція є несподіваною для економічних суб'єктів.

За пропорційністю зміни цін: збалансована – інфляція, в процесі якої відносні ціни не змінюються. Незбалансована інфляція супроводжується зміною відносних цін товарів, послуг і ресурсів, тобто ціни на товари змінюються неоднаковими темпами.

За хронологічною ознакою: класична інфляція – спостерігалася до середини 30-х років ХХ ст. Характерною рисою класичної інфляції було те, що вона була епізодичною – тривала кілька років і переходила у дефляцію – зниження загального рівня цін. Сучасна інфляція – це інфляція другої половини ХХ – початку ХХІ ст. Характерною рисою такої інфляції є її хронічний характер.

Розрізняють два типи інфляції:

1) інфляція попиту – перевищення сукупного попиту над сукупною пропозицією, тобто перевищення обсягу запланованих витрат над сумою цін запропонованих благ.

Причини виникнення інфляції попиту:

- 1) зростання доходів населення без адекватного розширення обсягів виробництва;
- 2) збільшення державних витрат;
- 3) зростання схильності до споживання;
- 4) інфляційні очікування і поява «гарячих грошей»;
- 5) кредитування центральним банком уряду.

Інфляція пропозиції (інфляція витрат) – виникає внаслідок зростання цін на ресурси без підвищення їх якості. Збільшення витрат виробництва на одиницю продукції зменшує прибутки та обсяг виробництва, який фірми готові запропонувати за наявного рівня цін. У результаті спадає пропозиція товарів і послуг, що підвищує рівень цін.

Причиною інфляції пропозиції є монополізація ресурсних ринків. Дана проблема, як правило, має місце на ринках двох груп ресурсів: ринок енергоносіїв і ринок робочої сили.

3. Поняття грошової реформи та її мета

Грошова реформа – повне або часткове перетворення грошової системи, що здійснює держава з метою впорядкування та налагодження грошового обігу. Основна мета будь-якої грошової реформи – відновлення стабільності (як внутрішньої, так і зовнішньої) національної грошової одиниці.

Грошові реформи необхідні у випадках:

- зміни державних устроїв;
- глибоких економічних криз фінансової системи;
- економічних потрясінь, коли гроші перестають виконувати свої функції;
- поглиблення дефіциту бюджету та інфляційних процесів;
- падіння ролі грошей, розрахунків, кредиту.

4. Види грошових реформ

За способом проведення грошові реформи поділяються на три типи (моделі):

1. Грошові реформи формального типу, що зводяться лише до технічного аспекту – впровадження нового зразка купюри з одночасним або поступовим вилученням старої. Обмін старих купюр на нові здійснюється у співвідношенні 1:1.

2. Грошові реформи конфіскаційного типу, або «шокові» реформи, тобто грошові реформи, що мають за мету безеквівалентне вилучення у населення і суб'єктів господарювання частини грошової маси. Такі реформи передбачають здійснення комплексу явних або замаскованих заходів конфіскаційного характеру:

- установлення ліміту на обмін банкнот;
- замороження частки депозитів понад установлений рівень;
- тимчасове припинення валютно-обмінних операцій.

3. Реформи консервативного типу є надзвичайно складною за технікою реалізації процедурою. У цьому випадку нова грошова одиниця, розширюючи сферу свого функціонального застосування, витискує старі гроші поступово.

Залежно від мети проведення й глибини перебудови наявної грошової системи розрізняють грошові реформи у вузькому і широкому розумінні.

Грошову реформу у вузькому розумінні цього поняття класифікують тоді, коли йдеться про вжиття обмежених заходів, пов'язаних із заміною діючої грошової одиниці на нову та відповідною стабілізацією грошей без якісної перебудови системи грошового обігу. Грошові реформи в широкому розумінні передбачають упровадження в обіг не тільки нової грошової одиниці, а й структурну перебудову діючої системи грошово-валютних і кредитних відносин.

Залежно від часового періоду реформувань розрізняють одномоментні грошові реформи й реформи паралельного типу. Одномоментні реформи, як правило, пов'язані із уведенням в обіг нових грошей за короткий строк (7-15 днів), тобто термін реформування визначається технічними можливостями вилучення старих грошей і запровадженням нових.

Запитання та завдання для самоконтролю:

1. *Дайте визначення поняття «інфляція».*
2. *Які форми прояву інфляції Ви знаєте?*
3. *Охарактеризуйте види інфляції.*
4. *Дайте визначення поняття «грошова реформа».*
5. *Які бувають види грошових реформ?*

Термінологічний словник:

1. **Інфляція** – це тривале і швидке знецінення грошей внаслідок зростання їх маси в обігу.

2. **Інфляція попиту** – перевищення сукупного попиту над сукупною пропозицією, тобто перевищення обсягу запланованих витрат над сумою цін запропонованих благ.

3. **Інфляція пропозиції (інфляція витрат)** – виникає внаслідок зростання цін на ресурси без підвищення їх якості.

4. **Грошова реформа** – повне або часткове перетворення грошової системи, що здійснює держава з метою впорядкування та налагодження грошового обігу.

5. **Одномоментні реформи** – пов'язані з уведенням в обіг нових грошей за короткий строк (7-15 днів).

Тестові завдання:

1. Головна функція грошової реформи - це:

- а) впровадження нового зразка купюри;
- б) заміна масштабу цін;
- в) конфіскація грошей у населення;
- г) стабілізація грошового обігу.

2. Інфляція витрат зумовлена:

- а) зростанням споживчих витрат;
- б) зростанням інвестиційних витрат;
- в) зростанням собівартості продукції;
- г) зростанням сукупних витрат.

3. Залежно від зростання цін інфляція буває:

- а) незбалансована;
- б) інфляція заощаджень;
- в) збалансована;
- г) правильна відповідь а) і в).

4. Залежно від ступеня передбачення розрізняють інфляцію:

- а) очікувану;
- б) неочікувану;
- в) збалансовану;
- г) правильна відповідь а) і б).

5. Повзуча інфляція – це:

- а) прискорене зростання маси грошей без помітного підвищення цін – до 5% на рік;
- б) прискорене знецінення грошей у формі зростання цін від 5 до 20% на рік;
- в) зростання цін досягає 20–50%, а інколи 100% на рік;
- г) надзвичайно високі темпи зростання цін – більше ніж на 100%.

Тема 6. ВАЛЮТНИЙ РИНОК І ВАЛЮТНІ СИСТЕМИ

План:

1. *Поняття, призначення, види валюти.*
2. *Валютний ринок, основи його функціонування. Основні види валютних операцій.*
3. *Поняття валютного курсу. Основи формування валютного курсу та фактори, що на нього впливають.*
4. *Валютні системи.*

Ключові слова: валюта, національна валюта, іноземна валюта, колективна валюта, конвертованість, повна конвертованість, часткова конвертованість, валютний ринок, валютний курс, фіксований режим валютного курсу, режим плаваючого валютного курсу, валютна система.

1. Поняття, призначення, види валюти

Валютою (від італ. *valuta* – вартість) називають грошову одиницю, яка обслуговує міжнародні економічні відносини і використовується як міжнародна розрахункова одиниця чи міжнародний засіб обігу і платежу.

Валюта класифікується за кількома критеріями:

Залежно від емітента валютних коштів:

- національна валюта – платіжний засіб (грошова одиниця) певної держави (гривня, долар, фунт стерлінгів тощо), що емітується національною банківською системою;
- іноземна валюта – іноземні грошові знаки (банкноти, скарбничі білети, монети), а також іноземні цінні папери;
- колективна валюта – спеціальні міжнародні грошові одиниці, які функціонують на інтернаціональних (світових) і регіональних засадах, емісія яких здійснюється міжурядовими валютно-кредитними організаціями.

Залежно від режиму використання розрізняють вільно конвертовані (резервні) валюти, частково конвертовані та замкнуті (неконвертовані). Конвертованість національної грошової одиниці – це можливість для всіх учасників міжгосподарських угод легально та вільно обмінювати її на іноземні валюти.

Вільно конвертована валюта (ВКВ) – валюта, яка вільно та необмежено обмінюється на інші іноземні валюти (повна зовнішня та внутрішня конвертованість).

Частково конвертована валюта – національна валюта країн, у яких застосовуються валютні обмеження для резидентів та за окремими видами обмінних операцій. Якщо конвертація національної валюти дозволена тільки для нерезидентів, то вона називається зовнішньою, а якщо для резидентів – внутрішньою. Якщо конвертація поширюється тільки на платежі за поточними операціями, вона називається поточною, а якщо тільки на платежі за рухом капіталу – капітальною.

Замкнута (неконвертована) валюта – національна валюта, яка функціонує тільки в межах однієї країни і не обмінюється на інші іноземні валюти.

2. Валютний ринок, основи його функціонування. Основні види валютних операцій

Поєднання професійної діяльності на фондовому ринку з іншими видами професійної діяльності, за винятком банківської, не допускається, крім випадків, передбачених законом.

Валютний ринок – це система стійких економічних та організаційних відносин, пов'язаних з операціями купівлі-продажу іноземних валют і платіжних документів в іноземних валютах.

Існує чотири групи суб'єктів валютного ринку:

- державні установи, основне місце серед яких посідають центральні банки та казначейства окремих країн;
- юридичні та фізичні особи, зайняті у різноманітних сферах зовнішньоекономічної діяльності;
- комерційні банківські установи, які забезпечують валютне обслуговування зовнішніх зв'язків, особливо брокерські контори;
- валютні біржі та валютні відділи товарних і фондових бірж.

За об'ємом валютних операцій розрізняють:

Національні валютні ринки – обмежуються економічним простором конкретної країни і регулюються її національним валютним законодавством.

Регіональні (міжнародні) валютні ринки сформувалися в країнах, у яких до мінімуму зведені обмеження на валютні операції (валютні обмеження). Такі ринки регулюються міждержавними угодами, домовленостями самих учасників цих ринків.

За характером операцій:

Ринок конверсійних операцій – купівля-продаж здійснюється на еквівалентних засадах шляхом обміну рівновеликих цінностей, представлених різними валютами.

Ринок депозитно-кредитних операцій – це досить специфічний сектор валютного ринку, на якому купівля-продаж валюти має умовний характер, що проявляється у залученні банками іноземної валюти на депозитні вклади на узгоджені строки та в наданні банками позичок в іноземній валюті на різні строки. На відміну від ринку конверсійних операцій, на цьому ринку ціна валюти формується у вигляді відсотка.

Валютний ринок виконує певні функції, в яких виявляється його призначення й економічна роль:

- забезпечення умов та механізмів для реалізації валютної політики держави;
- створення суб'єктами валютних відносин передумов для своєчасного здійснення міжнародних платежів за поточними і капітальними розрахунками та сприяння розвитку зовнішньої торгівлі;
- забезпечення прибутку учасникам валютних відносин;
- формування та урівноваження попиту і пропозиції валюти і регулювання валютного курсу;
- страхування валютних ризиків;
- диверсифікація валютних резервів, банків, підприємств, держав, регулювання валютних ресурсів.

Розрізняють такі види валютних операцій:

Поточні операції – операції з коротким терміном валютування – в межах трьох робочих днів. Розрізняють такі операції з негайною поставкою:

- тод (поставка валюти сьогодні – «сьогодні на сьогодні»);
- том (поставка валюти наступного робочого дня – «сьогодні на завтра»);
- спот (поставка валюти на другий робочий день – «сьогодні на післязавтра»).

Строкові валютні операції – полягають у купівлі-продажу валютних цінностей з відстрочкою поставки їх на термін, що перевищує два робочих дні. Ці операції поділяються на кілька видів залежно від механізму їх здійснення:

- форвардні операції – різновид строкових операцій, що полягає в купівлі-продажу валюти між двома суб'єктами з наступним передаванням її в обумовлений строк і за курсом, визначеним у момент укладення контракту;
- ф'ючерсні операції – різновид строкових операцій, у яких два контрагенти зобов'язуються купити або продати певну суму валюти в певний час за курсом, установленим у момент укладення угоди (купівлі-продажу ф'ючерсного контракту);
- опціонні операції – це різновид строкових операцій, за яких між учасниками укладається особлива угода, що надає одному з них право (але не зобов'язання) купити чи продати другому певну суму валюти в установлений строк (чи протягом певного строку) і за узгодженим сторонами курсом;
- валютний своп – це комбінація двох конверсійних операцій з валютами на умовах спот і форвард, які здійснюються одночасно і розраховані на одну й ту саму валюту;
- валютний арбітраж – це комбінація з кількох операцій з купівлі та продажу двох чи кількох валют за різними курсами з метою одержання додаткового доходу.

3. Поняття валютного курсу. Основи формування валютного курсу та фактори, що на нього впливають

Валютний курс – ціна грошової одиниці певної країни, яка виражена у грошовій одиниці іншої країни.

На валютний курс впливають такі фактори: зміна обсягів ВВП, стан торговельного балансу країни, рівень інфляції, внутрішня та зовнішня пропозиція грошей, відсоткові ставки, перспективи політичного розвитку, державне регулювання валютного курсу.

Курс національної грошової одиниці може бути встановлений у формі як прямого котирування: (1, 10, 100 од. іноземної валюти = x од. національної валюти), так і зворотного котирування: (1, 10, 100 одиниць національної валюти = x од. іноземної валюти). У більшості високорозвинутих країн світу використовується пряме котирування.

Серед конкретних методів визнання валютного курсу слід назвати такі:

- для обміну валют може використовуватися крос-курс, коли дві валюти порівнюються з третьою, потім через неї – одна з одною;
- базою визнання валютних курсів є співвідношення купівельної спроможності різних національних валют (співвідношення купівельної сили валют стосовно певної групи товарів і послуг у двох країнах). Для цього методу необхідно зіставити рівень цін стандартного набору (споживчий кошук – необхідний набір продуктів харчування, одягу та послуг);
- зіставлення ефективних витрат виробництва. До них зараховують заробітну плату (W), норму позичкового відсотка (r), ренту (R), показник продуктивності праці (PR).

Є такі два основні види валютних курсів: фіксовані та плаваючі (гнучкі).

Фіксовані курси – система допускає наявність зареєстрованих паритетів, які знаходяться в основі валютних курсів, що підтримуються державними валютними органами.

Гнучкі(плаваючі) курси – це система, за якої у валют відсутні офіційні паритети. Розрізняють плаваючі курси, які змінюються залежно від попиту та пропозиції на ринку, та курси, які змінюються залежно від попиту і пропозиції на ринку, але коригуються валютними інтервенціями центральних банків.

4. Валютні системи

Державно-правова форма організації міжнародних валютних (грошових) відносин країн представляє собою валютну систему.

Розрізняють світові та національні валютні системи. Світові валютні системи розвиваються на регіональному та глобальному (світовому) рівнях. Національна валютна система – це державно-правова форма організації валютних відносин на території певної країни. Вона встановлює порядок валютних розрахунків і правила роботи з валютою інших країн.

Складовими елементами валютної системи є національна валюта, умови її конвертованості, режим валютного курсу, валютні

обмеження в національній економіці, механізм валютного регулювання і контролю, правила використання іноземної валюти і міжнародних платіжних та кредитних засобів обігу тощо.

Регіональна валютна система – це правова форма організації валютних відносин між групою країн.

Найважливіші елементи такої системи:

- регіональна міжнародна розрахункова одиниця;
- спеціальний режим регулювання валютних курсів;
- спільні валютні фонди;
- регіональні кредитно-розрахункові установи.

Світова валютна система включає міжнародні кредитно-фінансові інститути та комплекс міжнародних договірних та державно-правових норм, що забезпечують функціонування валютних інструментів. Елементами світової валютної системи є певний набір міжнародних платіжних засобів, валютні курси та валютні паритети, умови конвертованості, форми міжнародних розрахунків, режим міжнародних ринків валюти та золота, міжнародні та національні банківські установи тощо.

Запитання та завдання для самоконтролю:

1. Які бувають види валют?
2. Назвіть режими конвертованості валюти.
3. Дайте визначення поняттю «валютний ринок».
4. Охарактеризуйте види валютних ринків.
5. Які елементи валютної системи?

Термінологічний словник:

1. Валюта (від італ. *valuta* – вартість) – грошова одиниця, яка обслуговує міжнародні економічні відносини і використовується як міжнародна розрахункова одиниця чи міжнародний засіб обігу і платежу.

2. Колективна валюта – спеціальні міжнародні грошові одиниці, які функціонують на інтернаціональних (світових) та регіональних засадах, емісія яких здійснюється міжурядовими валютно-кредитними організаціями.

3. Конвертованість національної грошової одиниці – це можливість для всіх учасників міжгосподарських угод легально та вільно обмінювати її на іноземні валюти.

4. Валютний ринок – це система стійких економічних та організаційних відносин, пов’язаних з операціями купівлі-продажу іноземних валют і платіжних документів в іноземних валютах.

5. Валютна система – державно-правова форма організації міжнародних валютних (грошових) відносин країни.

Тестові завдання:

1. Якщо конвертація валюти дозволена тільки для нерезидентів, то вона називається:

- а) зовнішньою;
- б) внутрішньою;
- в) капітальною;
- г) поточною.

2. Замкнута (неконвертована) валюта – це:

- а) національна валюта, дозволена тільки для нерезидентів;
- б) національна валюта, дозволена тільки для резидентів;
- в) національна валюта, яка функціонує тільки в межах однієї країни і не обмінюється на інші іноземні валюти;
- г) національна валюта, яка поширюється тільки на платежі за поточними операціями.

3. Конвертованість національної грошової одиниці – це:

- а) обмеження на перекази за кордон заробітної плати, дивідендів, прибутків тощо;
- б) установлення квот і лімітів розподілу валюти між експортерами та іншими суб’єктами господарювання;
- в) необхідність попереднього дозволу з боку центрального банку на здійснення платежів за імпортними операціями тощо;
- г) можливість для всіх учасників міжгосподарських угод легально та вільно обмінювати її на іноземні валюти.

4. Залежно від режиму використання розрізняють валюту:

- а) резервну і не резервну;
- б) конвертовану і неконвертовану;
- в) колективну і не колективну;
- г) іноземна та національна валюта.

5. Фіксування курсу національної грошової одиниці в іноземній називається:

- а) валютним курсом;
- б) валютним котируванням;
- в) курс покупця;
- г) курс продавця.

Тема 7. КІЛЬКІСНА ТЕОРІЯ ГРОШЕЙ І СУЧАСНИЙ МОНЕТАРИЗМ

План:

- 1. Класична кількісна теорія грошей, її основні постулати.*
- 2. Неокласичний варіант розвитку кількісної теорії грошей.*
- 3. Сучасний монетаризм як альтернативний напрямок кількісної теорії.*

Ключові слова: класична кількісна теорія грошей, постулат причинності, постулат пропорційності, постулат однорідності, транзакційний напрямок кількісної теорії грошей, кембриджський напрямок кількісної теорії грошей, монетаризм.

1. Класична кількісна теорія грошей, її основні постулати

Класична кількісна теорія сформувалася в XVI – XVII ст. Кількісна теорія грошей – один із напрямів у західній економічній думці, що пов’язує рівень товарних цін і вартість грошей з кількістю платіжних засобів в обігу. Першими представниками цієї теорії були Аристотель, Ксенофонт, Платон, Ж. Боден, Ш. Монтеске, Д. Юм, Дж. Мілль. Назву кількісної ця теорія дістала тому, що її основоположники пояснювали вплив грошей на економічні процеси виключно кількісними чинниками, насамперед зміною маси грошей в обороті.

Класична кількісна теорія грошей базується на 3-х постулатах:

- 1) постулат причинності – маса грошей в обігу спричинює зміну товарних цін;
- 2) постулат пропорційності – зміна цін відбувається пропорційно до зміни грошової маси;
- 3) постулат однорідності – подвоєння кількості грошей призводить до подвоєння абсолютного рівня всіх цін, виражених у грошах, але не зачіпає відносних мінових співвідношень окремих товарів.

Відстоюючи ці постулати, представники кількісної теорії тривалий час (до початку XX ст.) не виявляли інтересу до розкриття глибинного механізму впливу грошей на ціни, а через них – на економіку взагалі.

2. Неокласичний варіант розвитку кількісної теорії грошей

Неокласичний варіант теорії грошей означає пристосування положень класичної кількісної теорії грошей до умов обігу нерозмінних на золото грошових знаків. Зародився він наприкінці XIX ст.

Неокласичний варіант включає дві теорії розвитку: трансакційний варіант і кембриджський варіант.

Найвидатнішим прихильником трансакційного варіанту кількісної теорії грошей був американський економіст І. Фішер, який одним з перших намагався виявити природу інфляції. Йому належить математичне представлення рівняння:

$$MV = PQ,$$

де, М (money) – середня кількість грошей, що перебувають в обігу в певному суспільстві протягом року;

V (velocity) – середня кількість оборотів грошей у їхньому обміні на економічні блага;

P (price) – середня продажна ціна кожного окремого товару, що купується в певному суспільстві;

Q (quantity) – сукупна кількість товарів.

Рівняння обміну – це рівняння, що пов’язує статистичну кількість грошей в економічній системі з іншими її параметрами (рівнем цін, рівнем реального виробництва або товарів, які перебувають в обігу, швидкістю обігу грошей).

У рівнянні І. Фішера простежується залежність, де кількість грошей, що знаходяться в обігу, виступає причиною, а рівень цін – наслідком. Отже, з рівняння Фішера видно, що збалансованість між грошовою масою і її товарним покриттям відбувається за рахунок зміни цін. Ціни тим вищі, чим більше в обігу грошей і менша пропозиція товарів. Розглядаючи тривалі відрізки часу, І. Фішер умовно прийняв змінні величини V і Q за стабільні, після чого залежними змінними величинами залишилися тільки дві – кількість грошей і ціни. Насправді ж кількість товарів і швидкість обігу грошових одиниць змінюються й істотно впливають на грошовий обіг і ціноутворення.

Кембриджська версія виникла на початку ХХ ст. Її засновниками і прихильниками стали відомі англійські економісти А. Маршалл, А. Пігу, Д. Робертсон, Дж. М. Кейнс (у своїх ранніх працях) та ін, які досліджували попит на гроші з мікроекономічних позицій, а їх пояснення механізму накопичення грошей та впливу на ціни дістали назву «теорії касових залишків», або «кембриджської версії».

Нові підходи до розв’язання проблем грошової теорії дали можливість сформулювати новий монетарний показник – коефіцієнт, що характеризує частину сукупного доходу, яку економічні

суб'єкти бажають тримати у грошовій (ліквідній) формі. За своїм змістом цей показник протилежний показнику швидкості грошей і визначається як $k = 1/V$. Він відомий також як «коефіцієнт Маршалла», що характеризує рівень монетизації ВВП. Залежність накопичення грошей в економічних суб'єктів (попиту на гроші) від обсягу виробленого продукту та рівня розвитку їх мотивів до формування касових залишків була виражена формулою, що дістала назву «кембриджського рівняння»:

$$Md = k P Y$$

де Md – кількість грошей, грошових одиниць, що становлять касовий залишок грошей у суб'єктів економічного життя.

P – середній рівень цін;

Q – загальна величина виробництва продукції у фізичному виразі за певний період;

k – коефіцієнт заощадження («кембриджський», «коефіцієнт Маршалла»), який визначає співвідношення між номінальними доходами і тією часткою грошей, що становить касові залишки (частина річного доходу, яку суб'єкти зберігають у ліквідній формі).

За зовнішніми ознаками формула «кембриджського рівняння» нагадує формулу «рівняння обміну» І. Фішера. Проте по суті вони істотно різняться. Адже у них різні показники M : у першій формулі (І. Фішера) – це кількість грошей, що фактично обслуговує потреби товарного обігу, а в другій – це величина всього попиту на гроші як касові залишки. Кількісно не збігаються і показник k цих формул, оскільки коефіцієнт k в «кембриджському рівнянні» визначається по всьому запасу грошей, а показник у формулі «рівняння обміну» – по запасу грошей, що обслуговує потреби обігу (трансакційному запасу).

3. Сучасний монетаризм як альтернативний напрямок кількісної теорії

Сучасний монетаризм як один з напрямів економічної думки виник у 60-х рр. ХХ ст. у зв'язку з пошуком шляхів подолання інфляції.

Вважається, що формування сучасного монетаризму започатковано виходом у світ наукових праць представників «чиказької школи» на чолі з М. Фрідманом: «Дослідження в галузі кількісної теорії» (за редакцією М. Фрідмана, 1956 р.) та «Історія грошей Сполучених Штатів. 1868-1960» (автори М. Фрідман і А. Шварц, 1963 р.).

Найбільш вагомими елементами сучасного монетаризму, які стосуються теорії грошей та монетарної політики, є такі положення:

- вільна ринкова економіка, що базується на приватній власності, є потенційно гармонійною, здатною до повного саморегулювання, якщо певні зовнішні сили цьому не стануть на заваді;
- грошова сфера відносно самостійна, відокремлена від сфери реальної економіки. Оскільки грошова сфера безпосередньо пов'язана з діяльністю держави (через емісію грошей та монетарну політику), то вона не може бути внутрішньо збалансованою і є потужним джерелом дестабілізації для сектора реальної економіки;
- грошова сфера повинна бути центральним об'єктом державного регулювання, щоб створити найсприятливіші умови для повної реалізації можливостей ринкового механізму саморегулювання. При цьому держава повинна регулювати грошову сферу переважно економічними методами, щоб максимально виключити пряме втручання в економічну діяльність суб'єктів ринку;
- номінальний обсяг ВВП перебуває у тісному кореляційному зв'язку з пропозицією грошей.

Запитання та завдання для самоконтролю

1. У чому полягає класична кількісна теорія грошей?
2. Назвіть і охарактеризуйте постулати класичної кількісної теорії грошей.
3. Визначте причини розвитку неокласичного напрямку кількісної теорії грошей.
4. Які два варіанти розвитку неокласичного напрямку кількісної теорії грошей Вам відомі?
5. Охарактеризуйте основні положення сучасного монетаризму.

Термінологічний словник:

1. **Кількісна теорія грошей** – один із напрямів у західній економічній думці, що пов'язує рівень товарних цін і вартість грошей з кількістю платіжних засобів в обігу.
2. **Постулат причинності** – маса грошей в обігу спричинює зміну товарних цін.

3. Постулат пропорційності – зміна цін відбувається пропорційно до зміни грошової маси.

4. Постулат однорідності – подвоєння кількості грошей призводить до подвоєння абсолютного рівня всіх цін, виражених у грошах, але не зачіпає відносних мінових співвідношень окремих товарів.

5. Рівняння обміну – це рівняння, що пов’язує статистичну кількість грошей в економічній системі з іншими її параметрами (рівнем цін, рівнем реального виробництва або товарів, які перебувають в обігу, швидкістю обігу грошей).

Тестові завдання:

1. Правильну послідовність версій кількісної теорії відображає варіант:

- а) класична – неокласична – сучасний монетаризм – кейнсіанська;
- б) кейнсіанська – класична – неокласична – сучасний монетаризм;
- в) класична – неокласична – кейнсіанська – сучасний монетаризм;
- г) класична – кейнсіанська – неокласична – сучасний монетаризм.

2. Основою для розвитку монетаризму послужила:

- а) класична кількісна теорія;
- б) кейнсіанська теорія;
- в) некейнсіанська теорія;
- г) номіналістична теорія.

3. Визначальною ознакою кількісної теорії є положення про те, що:

- а) вартість грошей і рівень товарних цін визначаються змінами кількості грошей;
- б) кількість грошей залежить від швидкості обігу грошей;
- в) зміна кількості грошей залежить від стану бюджету країни;
- г) усі відповіді правильні.

4. Економічною передумовою виникнення кількісної теорії грошей є:

- а) демонетизації золота;
- б) становлення капіталістичних відносин;
- в) революції цін;
- г) Перша світова війна.

5. Визначальною ознакою класичної кількісної теорії є таке положення:

а) рівень товарних цін і вартість грошей визначаються тільки змінами кількості грошей в обігу;

б) на рівень цін і на вартість грошей впливає не тільки кількість грошей, а й швидкість їх обігу та кількість товарів, що надійшли на ринок;

в) рівень товарних цін і вартість грошей залежать від обсягу виробленого продукту та мотивів попиту на гроші;

г) правильна відповідь відсутня.

Тема 8. НЕОБХІДНІСТЬ І СУТЬ КРЕДИТУ

План:

- 1. Кредитні відносини та інфляція. Процент за кредит. Функції кредиту.*
- 2. Форми та види кредиту.*
- 3. Розвиток кредитних відносин у ринковій економіці та в період економічних криз.*

Ключові слова: кредитні відносини, кредитор, позичальник, стадії руху кредиту, позичковий капітал, суспільні відносини.

1. Кредитні відносини та інфляція. Процент за кредит. Функції кредиту

Важливим етапом вивчення теми кредиту та його ролі в ринковій економіці є оволодіння теорією відсотка та напрацювання практичних вмінь та навичок його практичного використання. Студенти мають правильно оцінювати величину відсоткової ставки як плати за користування кредитом, вивчити джерела формування величини відсотка, навчитися розрізняти і використовувати різні види відсоткових ставок, вміти прогнозувати механізм дії тих факторів, які впливають на зміну ринкових ставок відсотка, розраховувати норму відсотка залежно від рівня ризику.

Відсоток за кредит або позичковий відсоток означає плату позичальника у боргових (кредитних) відносинах за надані в позику гроші чи матеріальні цінності.

Відсоток належить до числа категорій товарного виробництва, яке і визначає суть кредитних відносин. Величина норми відсотка відображає економічні відносини між власником позичкового капіталу і підприємцем, який прибутково використовує у своєму обороті чужу власність, і становить собою ціну капіталу, що взятий у кредит.

У ринковій економіці суть показника рівня відсотка тлумачиться як кількісна характеристика плати за кредит, яка показує міру реалізації власності у формі отриманого доходу від її реалізації. Норма відсотка – динамічна величина, що залежить насамперед від середньої в даній країні норми прибутку як міри прибутковості капітальних вкладень у виробництво. Дж. Кейнс суть відсотка розглядав як «плату за розставання з ліквідністю» і

відносив до дії загального психологічного закону, за яким люди віддають перевагу грошам як найліквіднішій формі багатства. Величина позичкового відсотка, за Кейнсом, залежить від двох факторів:

- 1) прямо пропорційна перевагам ліквідності;
- 2) обернено пропорційна кількості грошей, що перебувають в обігу.

Реальна динаміка норми відсотка не перевищує норми прибутку. Зокрема, середня норма прибутку становить максимальну межу норми прибутку. Мінімальної межі норми відсотка не визначають. Водночас її розмір має покривати витрати кредитора, пов'язані з даною кредитною операцією, і приносити йому хоча б мінімальний дохід.

Фактори, що впливають на позичковий процент:

1. Облікова ставка НБУ – це базова ставка рефінансування, яка застосовується при кредитуванні комерційних банків. Як правило, комерційні банки встановлюють процентну ставку по кредитах вищою, ніж облікова ставка. Однак, це не є обов'язковою нормою. Якщо банк має дешевші ресурси, він має право встановлювати більш низькі процентні ставки по своїх кредитах.

2. Рівень інфляції – здійснює суттєвий вплив на рівень процентної ставки. В умовах інфляційних очікувань комерційні банки змушені «страхувати» себе на випадок прискорення темпів інфляції шляхом збільшення ставок за кредитами. Позичковий процент, скоригований на рівень інфляції, часто називається «реальним відсотком». Використовується також поняття «від'ємний відсоток», який відображає умови випередження темпів знецінення грошей відносно темпів зростання процента за кредит.

3. Ціна сформованих банком ресурсів – вона складається з депозитного процента й інших видів плати за куплені кредитні ресурси. Чим дорожче банку обходяться ресурси, тим, за інших рівних умов, вища норма позичкового процента.

4. Строк кредиту – чим більший строк – тим вище процентна ставка, бо: по-перше, за значних строків кредиту вищим є ризик втрат від неповернення кредиту та знецінення коштів під час інфляції; по-друге, вкладання коштів довгострокового характеру, як правило, приносять відносно вищу віддачу.

5. Ризик – банківський ризик пов'язаний із можливістю економічних втрат у разі виникнення несприятливих для банку

обставин. При кредитуванні виникають кредитний та процентний ризики. Рівень цих ризиків залежить від виду кредиту і від порядку сплати процентів. Найризикованішими є незабезпечені (бланкові) кредити. Ступінь ризику забезпечених кредитів залежить від повноти і якості застави, реального фінансового стану позичальника, його кредитної репутації тощо. Чим вищий ступінь кредитного ризику, тим більша вірогідність для банку зазнати втрат від неповернення позичальником основного боргу і несплати процентів за ним. Тому більш ризиковані кредити видаються під вищий процент, аби компенсувати кредитору витрати від ризикового розміщення коштів.

6. Розмір кредиту – зворотно впливає на рівень %: за великими кредитами її рівень нижчий, оскільки відносні витрати, пов'язані з наданням та обслуговуванням кредитної послуги, тут нижчі. Крім того, великі кредити надаються великим клієнтам, котрі, як правило, менше схильні до ризику банкрутства

7. Попит та пропозиція на грошово-кредитному ринку – зростання попиту зумовлює підвищення % за кредитами. Однак, в умовах конкуренції між кредитними установами та боротьби за розширення ринків, банки можуть не підвищувати рівень % при зростанні попиту на кредит, щоб залучити більшу кількість клієнтів та завоювати конкурентні переваги. Якщо пропозиція перевищує попит, ставки знижуються.

8. Характер забезпечення – кожна з форм забезпечення повернення кредитів має свій рівень надійності. Банк повинен оцінити якість відповідної форми забезпечення та встановлювати процентну ставку з урахуванням цих даних. Чим вища якість застави, тим нижчою може бути процентна ставка.

9. Витрати на оформлення кредиту і контроль – чим вищими є ці витрати – тим вища норма позичкового процента. Іноді витрати, пов'язані з кредитним процесом, не включаються у процентну ставку, а компенсуються шляхом стягнення з позичальника комісійних платежів.

10. Зміст заходів, що кредитуються – кредити, що опосередковують витрати, висока рентабельність яких є результатом спекулятивних дій позичальника, коштують, звичайно, дорожче тих, котрі забезпечують ефект, пов'язаний з виробництвом продукції.

11. Ставки банків – конкурентів: прагнення додаткового прибутку спонукає встановлювати вищі проценти порівняно з

іншими кредиторами. Якщо проводиться політика розширення кредитних послуг, позичковий процент установлюється на нижчому рівні, ніж у конкурентів.

12. Характер взаємовідносин між банком і позичальником – постійному клієнтові, якого банк давно знає та якому довіряє, що має строковий вклад або депозит з невисокою ставкою та на тривалий термін, банк може встановлювати знижку при визначенні величини позичкового процента.

13. Норма прибутку від інших активних операцій – якщо інвестиційні операції приносять відносно вищий дохід (на одиницю вкладеного капіталу), ніж кредитні, то банку необхідно переглянути свою процентну політику в бік підвищення процентних ставок за кредитами чи зниження вартості залучених коштів.

Питання про функції кредиту є найбільш дискусійним у теорії кредиту. Розбіжності з приводу кількості та змісту функцій зумовлені не тільки відмінністю в трактуванні сутності кредиту, а й відсутністю єдності у визначенні методологічних підходів до їхнього аналізу. Багато економістів дослідження функцій кредиту як економічної категорії замінюють аналізом функцій одного з його елементів, при цьому найчастіше функції кредиту порівнюються з функціями банків.

Поширене також виділення функцій, виходячи з особливостей окремих форм кредитних відносин. Деякі автори розглядають функцію кредиту як конкретну форму його руху. Результатом відсутності єдиної методологічної основи аналізу є поява великої кількості функцій: акумуляція тимчасово вільних коштів; розподіл акумульованих коштів між галузями, підприємствами і населенням; регулювання грошового обігу шляхом заміни реальних грошей кредитними операціями; економія витрат виробництва; опосередкування кругообігу фондів тощо.

Часто виділяють *грошову (емісійну) і контрольну (стимулювальну)* функції кредиту. Оскільки із суті кредиту випливає, що за його допомогою відбувається перерозподіл вартості на умовах повернення, то можна сказати, що кредит виконує функцію *перерозподілу вартості* в процесі відтворення (рис. 8.3).

Перерозподільна функція кредиту полягає в тому, що тимчасово вільні кошти юридичних та фізичних осіб за допомогою кредиту передаються в тимчасове користування підприємств,

господарських товариств і населення для задоволення їхніх виробничих або особистих потреб. Такий перерозподіл дає можливість прискорити залучення матеріальних ресурсів у виробниче і особисте споживання. Тому в цій функції перерозподіляються не тільки грошові кошти, а й матеріальні ресурси.

Іншою функцією кредиту є створення ним нових грошей для грошового обігу – **антиципаційна (емісійна) функція**, яку виконує тільки банківський кредит. Методом кредитної експансії (розширення кредиту) та кредитної рестрикції (звуження кредиту) регулюється кількість грошей в обігу, причому вилучення грошей з обігу за допомогою кредиту досягається значно важче, ніж випуск їх в обіг.

Контрольна функція кредиту полягає в тому, що в процесі кредитного перерозподілу коштів забезпечується банківський контроль за діяльністю позичальника. Можливість такого контролю впливає із самої природи кредиту.

Треба зазначити, що, вступивши в кредитні відносини, одержувач кредиту також має здійснювати контроль за своєю діяльністю з тим, щоб своєчасно і повністю повернути кредитні ресурси.

Зворотність кредиту дає змогу не тільки виявити порушення процесу виробництва чи реалізації продукції, а й зацікавлює підприємства, суб'єктів господарювання не допускати їх, оскільки такі порушення призводять до виплат «зайвих» відсотків банку, до обмеження або повного припинення видачі кредитів.

2. Форми та види кредиту

Форми кредиту тісно пов'язані з його структурою, сутністю кредитних відносин. Залежно від руху позикової вартості виділяються дві основні форми кредиту: *товарна* і *грошова* (рис. 8.4).

У **товарній формі** виникають кредитні відносини між продавцями і покупцями, коли останні одержують товари чи послуги з відстрочкою платежу. Прикладом такої форми є *комерційний кредит*.

Продаж громадянам товарів тривалого користування в кредит (із розстроченням платежу) господарюючими суб'єктами здійснюється з метою прискорення реалізації товарів, які в торговельній мережі є в достатній кількості, а також для більш повного задоволення потреб громадян у товарах тривалого користування.

Сфера товарної форми кредиту значна, переважна його частина надається і погашається в грошовій формі. Грошовий кредит виступає, передусім, як банківський кредит. Кредитні відносини між банками і клієнтами виникають не тільки в разі одержання останніми кредиту, а й при розміщенні ними своїх грошових заощаджень у вигляді внесків на поточні і депозитні рахунки.

Вид кредиту – це більш детальна його характеристика за організаційно-економічними ознаками (*галузева спрямованість, об'єкти кредитування, забезпеченість кредиту, терміновість кредитування тощо*).

Залежно від організації кредитних відносин виділяють такі основні види кредиту: *міжгосподарський (комерційний), банківський, лізинговий, споживчий і державний*.

Міжгосподарський кредит (комерційний) – це товарна форма кредиту, яка визначає відносини з питань перерозподілу матеріальних ресурсів і характеризує кредитну угоду між кредитором та позичальником (*між двома об'єктами господарської діяльності*).

Банківський кредит – це кредитні відносини, в яких однією із сторін (*в ролі позичальника чи кредитора*) виступає банк.

Лізинг – це кредит, який надається в товарній формі лізингодавцем лізингоодержувачеві. Суб'єктами кредитних відносин тут виступають: у ролі кредитора – лізингодавець, позичальник – лізингоодержувач.

Споживчий кредит – це кредит, який надається населенню підприємствами торгівлі, банками та іншими фінансовими установами на придбання споживчих товарів тривалого користування та послуг і повертається в розстрочку (*рис. 8.8*).

Споживчий кредит характеризує відносини між кредитором і позичальником з приводу фінансування кінцевого споживання. Призначення споживчого кредиту – задовольняти споживчі потреби широких верств населення. Видача споживчого кредиту населенню, з одного боку, збільшує його поточний платоспроможний попит, підвищує життєвий рівень, а з іншого – прискорює реалізацію товарних запасів та надання послуг.

У країнах з ринковою економікою споживчий кредит як зручна і вигідна форма обслуговування населення надається для закупівлі предметів особистого споживання, головним чином,

досить дорогих – будинків, автомобілів, меблів, побутової техніки тощо. За економічної кризи споживчий кредит різко скорочується, а якщо й видається, то під високі відсотки, що не дає змоги широким верствам населення ним користуватися.

Державний кредит – сукупність кредитних відносин, у яких здебільшого позичальником є держава, а кредиторами – юридичні або фізичні особи. Призначенням державного кредиту є мобілізація державою коштів для фінансування державних видатків, особливо коли державний бюджет дефіцитний, а також для регулювання економіки.

Міжнародний кредит – це рух позичкового капіталу у сфері міжнародних економічних відносин. Це кредитні відносини між державами, фінансово-кредитними установами і фірмами різних країн.

Мета міжнародного кредиту – фінансування міжнародної торгівлі, інвестиційних проєктів, регулювання платіжних балансів тощо.

Суб'єкти міжнародного кредиту – державні структури, банки, міжнародні та регіональні фінансові організації, юридичні та фізичні особи. Серед міжнародних кредитних організацій центральне місце посідають МВФ – Міжнародний валютний фонд, МБРР – Міжнародний банк реконструкції та розвитку, ЄБРР – Європейський банк реконструкції і розвитку.

Об'єктами міжнародного кредиту є грошовий і товарний капітал.

Види міжнародного кредиту:

- державний, банківський та комерційний.

Основна вимога до міжнародного кредиту – ефективно його використання. У разі невиконання цієї вимоги загострюється проблема зростання зовнішнього боргу й навіть виникнення дефолту.

3. Розвиток кредитних відносин у ринковій економіці та в період економічних криз

Роль кредиту характеризується результатами застосування для економіки в цілому і населення зокрема. Кредит впливає на процеси виробництва, реалізації і споживання продукції, а також на сферу грошового обороту.

Одним із проявів ролі кредиту виступає його вплив на **безперервність процесів виробництва і реалізації продукції**. Завдяки наданню позикових коштів для задоволення тимчасових потреб відбуваються «припливи» і «відливи» коштів позичальників. Це сприяє подоланню затримки відтворювального процесу, забезпечує безперервність і сприяє його прискоренню. Кредит відіграє важливу роль у задоволенні тимчасової потреби в коштах, яка може бути зумовлена сезонністю виробництва і реалізацією певних видів продукції. Використання позикових коштів дозволяє створювати сезонні запаси і здійснювати сезонні витрати підприємств відповідних галузей народного господарства.

Значна роль кредиту і в *розширенні виробництва*. Позикові кошти сприяють збільшенню запасів і витрат, необхідних для розширення виробництва і реалізації продукції; використовуються для збільшення основних фондів.

Кредит у сфері грошового обороту забезпечує надходження готівки та її вилучення з обороту через банки на кредитній основі. Таким чином, кредит відіграє важливу роль в утворенні коштів для готівкового і безготівкового обороту і забезпечує безперервність безготівкового.

Слід мати на увазі, що роль кредиту, сфера його застосування не є незмінними, стабільними. Із зміною економічних умов в країні відбувається і зміна ролі кредиту та сфери його застосування.

Особливо важлива роль кредиту в умовах функціонування неповноцінних грошей, грошей нерозмінних на дорогоцінний метали. Це пов'язане із збільшенням грошової маси при функціонуванні неповноцінних грошей на основі кредитних відносин.

Виходячи з того, що в сучасних умовах інфляція є постійним явищем в економіці, зростає роль кредиту в цих умовах. **Регулювання грошової маси** в обороті здійснюється за допомогою кредиту, що забезпечує підтримку стабільної купівельної спроможності грошової одиниці.

Таким чином, роль кредиту зростає за такими напрямками:

1) перерозподіл матеріальних ресурсів в інтересах виробництва і реалізації продукції за допомогою надання позик і залучення коштів юридичних і фізичних осіб;

2) вплив на безперервність процесів відтворення через надання кредитів;

3) участь у розширенні виробництва через видачу позикових коштів на поповнення основного капіталу та лізинговий кредит;

4) економне використання позичальниками власних і позичених коштів;

5) прискорення споживачами отримання товарів, послуг за рахунок використання позикових коштів;

6) регулювання випуску в обіг та вилучення з нього готівкових грошей на основі кредитних відносин і забезпечення безготівкового грошового обороту платіжними засобами.

Запитання та завдання для самоконтролю

1. Які бувають форми кредиту?

2. Охарактеризуйте види кредитів?

3. Які фактори впливають на розмір процентної ставки за кредитом?

4. Охарактеризуйте роль кредиту в ринковій економіці?

5. Які бувають види кредиту?

Термінологічний словник:

Споживчий кредит – це кредит, який надається населенню підприємствами торгівлі, банками та іншими фінансовими установами на придбання споживчих товарів тривалого користування та послуг і повертається в розстрочку (рис. 8.8).

Державний кредит – сукупність кредитних відносин, у яких здебільшого позичальником є держава, а кредиторами – юридичні або фізичні особи. Призначенням державного кредиту є мобілізація державою коштів для фінансування державних видатків, особливо коли державний бюджет дефіцитний, а також для регулювання економіки.

Міжгосподарський кредит (комерційний) – це товарна форма кредиту, яка визначає відносини з питань перерозподілу матеріальних ресурсів і характеризує кредитну угоду між кредитором та позичальником (між двома об'єктами господарської діяльності).

Міжнародний кредит – це рух позичкового капіталу у сфері міжнародних економічних відносин. Це кредитні відносини між державами, фінансово-кредитними установами і фірмами різних країн.

Лізинг – це кредит, який надається в товарній формі лізингодавцем лізингоодержувачеві. Суб'єктами кредитних відносин тут виступають: у ролі кредитора – лізингодавець, позичальник – лізингоодержувач.

Тестові завдання:

1. Продовження строку дії кредитних договорів називається:

- а) пролонгація кредиту;
- б) прострочення кредиту;
- в) відстрочення кредиту;
- г) авансування.

2. Кредит, що надається одночасно двома чи більше незалежними кредиторами, називається:

- а) паралельним;
- б) синдикованим;
- в) комплексним;
- г) проміжним.

3. Довгострокові кредити надаються:

- а) на поточні потреби;
- б) на реконструкцію і модернізацію основних засобів;
- в) на закупку сировини і матеріалів;
- г) на поповнення статутного фонду.

4. Визначення основних параметрів кредитної угоди називається:

- а) укладанням договору кредитування;
- б) кредитною експертизою;
- в) кредитною заявкою;
- г) структуруванням позики.

5. Форма забезпечення повернення кредиту, при якій в заставу передається земля та нерухомість, називається:

- а) цесія;
- б) хеджування;
- в) іпотека;
- г) гарантія.

Тема 9. ВИДИ, ФУНКЦІЇ ТА РОЛЬ КРЕДИТУ

План:

- 1. Суть кредиту. Суб'єкти, об'єкти кредитних відносин.*
- 2. Економічна основа, стадії та закономірності руху кредиту.*
- 3. Теорії кредиту.*
- 4. Форми та види кредиту.*
- 5. Процент за кредит. Функції кредиту.*

Ключові слова: кредит, кредитор, позичальник, капіталотворча теорія кредиту, натуралістична теорія кредиту, строкові кредити, споживчий кредит, іпотечний кредит, державний кредит, міжнародний кредит.

1. Суть кредиту. Суб'єкти, об'єкти кредитних відносин

Кредит – це суспільні відносини, що виникають між економічними суб'єктами у зв'язку з передачею один одному в тимчасове користування вільних коштів на засадах зворотності, платності та добровільності.

Принципи кредитування: платності, зворотності, строковості, забезпеченості, цільового використання.

Сторони, які беруть участь у цих економічних відносинах, називаються їхніми суб'єктами (кредитори і позичальники), а грошові чи товарні матеріальні цінності або виконані роботи та надані послуги, щодо яких укладається кредитний договір, є об'єктом кредиту.

Кредитори – це учасники кредитних відносин, які мають у своїй власності (чи розпорядженні) вільні кошти і передають їх у тимчасове користування іншим суб'єктам. Кредиторами можуть бути фізичні особи, юридичні особи (підприємства, організації, установи, урядові структури тощо), держава.

Позичальники – це учасники кредитних відносин, які мають потребу в додаткових коштах і одержують їх у позичку від кредиторів. Характерною ознакою позичальника є те, що він не стає власником позичених коштів, а лише тимчасовим розпорядником.

Ознаки суб'єктів:

- юридично самостійні особи;
- здатність нести майнову відповідальність перед другою стороною, тобто наявність доходу як гарантії виконання своїх зобов'язань;

- взаємна заінтересованість у співробітництві один з одним та готовність підписати відповідні угоди.

2. Економічна основа, стадії та закономірності руху кредиту.

Конкретною економічною основою, на якій виникають і розвиваються кредитні відносини є кругообірот і оборот ресурсів (капіталу). Рух кредиту має свою визначеність у часі та в просторі, має свої специфічні закономірності і є ключовою ознакою кредиту як економічної категорії.

Для розуміння суті кредиту важливе значення має рух позиченої вартості, яка послідовно проходить такі стадії:

ВВ – НП – ОП ... ВП ... ВК – ПК – ОК,

де ВВ – формування вільної вартості у кредиторів;

НП – розміщення вільних коштів у позички;

ОП – одержання додаткових коштів позичальником;

ВП – використання позичальником одержаних коштів на свої потреби;

ВК – вивільнення коштів з обороту позичальника;

ПК – повернення позичальником коштів кредитору;

ОК – одержання кредитором коштів, наданих у позичку.

Виходячи з цієї формули, можна виділити такі етапи відтворювального руху кредиту:

1-ша стадія – формування вільної вартості як джерела надання позичок (операція ВВ);

2-га стадія – розміщення вільної вартості в позичку (операції НП-ОП);

3-тя стадія – використання позичальником коштів, одержаних у тимчасове розпорядження (операція ВП);

4-та стадія – вивільнення використаних позичальником коштів з його обороту або формування у нього доходів, достатніх для повернення позички (операція ВК);

5-та стадія – повернення позичальником вартості кредитору (операції ПК-ОК) та сплата процента. На цьому етапі завершується рух позиченої вартості і закінчуються відносини між кредитором і позичальником щодо даної позички.

Закономірності руху кредиту проявляються у такому:

- кількісні параметри розвитку кредиту (за динамікою зростання кредитних вкладень) повинні бути адекватними динаміці обсягів ВВП;

- загальні суми кредитних вкладень і позичених ресурсів у макромасштабах завжди балануються;
- спрямування коштів з галузей і секторів економіки з низькою рентабельністю у високорентабельні галузі, види виробництва.

3. Теорії кредиту

Суть кредиту і його роль у забезпеченні розширеного відтворення розглядається з позицій двох провідних напрямків – натуралістичної і капіталотворчої теорій.

Натуралістична теорія склалася як результат досліджень класиків економічної теорії А. Сміта (1723-1790 рр.) і Д. Рікардо (1772-1823 рр.). Суть натуралістичної теорії кредиту характеризують такі положення:

- об'єктом кредиту стає тимчасово вільний капітал у вигляді натуральних матеріальних цінностей, які можуть бути позичені одним учасником економічних відносин іншому. Тобто кредитуванню підлягають грошові ресурси;
- кредит – це рух лише натуральних благ, тому кредитуванню підлягають лише існуючі в даному суспільстві цінності. Тому кредит є способом їх перерозподілу;
- позичковий капітал ототожнюється з реальним капіталом, тобто з капіталом у речовій формі;
- кредит здатний виконувати лише пасивну перерозподільчу функцію. Тому пасивні операції є первинними порівняно з активними;
- банки виступають лише посередниками у кредиті, їх роль зводиться спочатку до акумулювання вільних коштів, а потім до їх розміщення у позику.

Капіталотворча теорія кредиту визнавала кредит як і гроші безпосереднім капіталом, суспільним багатством, а тому розширення кредиту тлумачила як нагромадження капіталу. Банки тлумачилися не посередниками, а фабриками кредиту, а надання кредиту – їх активні операції, первинні відносно пасивних. Основні концепції капіталотворчої теорії сформував англійський економіст Дж.Ло (1671-1729 рр.).

Отже, суть капіталотворчої теорії кредиту визначається такими основними положеннями:

- кредит, як і гроші, є безпосередньо капіталом, багатством, а тому розширення кредиту означає нагромадження капіталу;
- банки – це не посередники в кредиті, а «фабрики кредиту», творці капіталу;
- активні операції банків є первинними щодо пасивних.

4. Форми та види кредиту

Залежно від об'єкта кредитування розрізняють грошову та товарну форми кредиту.

У товарній формі кредитні відносини виникають між продавцями і покупцями за умов отримання товару чи послуги покупцем з відстроченням платежу. У товарній формі кредит надається у разі продажу товарів з відстрочкою платежу (комерційний кредит), при оренді майна (у тому числі лізинг), наданні речей чи приладів у прокат, погашенні міждержавних боргів поставками товарів тощо.

Грошова форма кредиту виникає тоді, коли кошти використовуються не як простий посередник в обміні, а як гроші задля отримання прибутку, що набуває форми позичкового капіталу. Як правило, у грошовій формі надають свої позички банки, міжнародні фінансово-кредитні установи, уряди та ін.

1. За терміном використання розрізняють кредити:

- короткострокові – до одного року;
- довгострокові – понад один рік.

2. За критерієм забезпечення розрізняють кредити забезпечені, або ломбардні, і незабезпечені, або бланкові.

3. За ступенем ризику розрізняють дві групи банківських кредитів – стандартні і з підвищеним ризиком.

До стандартних кредитів належать кредити, надані позичальникам, що мають належну фінансову стійкість і забезпечують своєчасне і повне повернення раніше отриманих позик і сплату процентів за ними.

Кредити з підвищеним ризиком – це кредити, які не мають забезпечення, а також числяться за клієнтами з нестійким фінансовим станом, які порушують строки повернення раніше отриманих позичок і сплати процентів за ними.

3. За ступенем ризику розрізняють дві групи банківських кредитів – стандартні і з підвищеним ризиком.

До стандартних кредитів належать кредити, надані позичальникам, що мають належну фінансову стійкість і забезпечують своєчасне і повне повернення раніше отриманих позик і сплату процентів за ними.

Кредити з підвищеним ризиком – це кредити, які не мають забезпечення, а також числяться за клієнтами з нестійким фінансовим станом, які порушують строки повернення раніше отриманих позичок і сплати процентів за ними.

4. За методом надання розрізняють банківські позички, які клієнти одержують: одноразово; перманентно; гарантовано.

Одноразові позички – це позички, рішення про видачу яких приймається окремо за кожною позичкою на підставі заяви та інших документів клієнта.

Перманентні позички надаються у міру виникнення у клієнтів потреби в межах розміру відкритої кредитної лінії.

Гарантовані позички – полягають у зобов'язанні надати клієнтові кредит при виникненні у нього потреби у визначеному розмірі протягом обумовленого терміну (як правило, кварталу).

5. Щодо способу повернення розрізняють позички, що повертаються:

- поступово (в розстрочку);
- водночас, тобто одноразовим платежем після закінчення строку;
- відповідно до особливих умов, передбачених у кредитних угодах;
- на вимогу кредитора;
- з регресією платежів.

6. За строком повернення кредити поділяються на:

- строкові – надаються на строк, зафіксований у кредитній угоді;
- до запитання – надаються на невизначений строк. Клієнт зобов'язаний повернути таку позичку на першу вимогу банку;
- прострочені – за якими закінчилися строки повернення, встановлені в кредитних угодах між банком і позичальником, а кошти банку не повернені;
- відстрочені (продовжені) – це такі позички, за якими банком перенесені строки повернення на пізніший час.

7. За характером визначення процента банківські позички бувають:

- з фіксованою процентною ставкою;
- з плаваючою процентною ставкою.

8. За способом сплати процента розрізняються банківські позички:

- з виплатою процентів у міру використання позичкових коштів (звичайний кредит);
- з виплатою процента одночасно з одержанням позичкових коштів (дисконтний кредит).

9. За кількістю кредиторів банківські позички поділяються на такі, які:

- надаються одним банком;
- є синдикованими (або консорціальними) – надаються банківським консорціумом, у якому один із банків виконує роль менеджера, збирає з банків-учасників необхідну для клієнта суму ресурсів, складає з позичальником кредитну угоду і надає позичку;
- є паралельними – передбачають участь у їх наданні кількох банків, але кожний банк окремо оформляє кредит клієнту на однакових погоджених умовах.

10. Розрізняють також кредити за критеріями суб'єктного й об'єктного призначення.

До кредитів суб'єктного призначення належать позички:

- торговельно-промисловим підприємцям;
- сільськогосподарським підприємцям;
- міжбанківські;
- небанківським фінансово-кредитним установам;
- органам влади.

Серед позичок об'єктного призначення розрізняють кредити:

- іпотечний;
- споживчий;
- контокорентний;
- під цінні папери;
- пов'язані з вексельним обігом.

До банківських послуг, що мають кредитний характер, належать:

- акцептний кредит;
- авальний кредит;
- факторинг;
- форфейтинг.

5. Процент за кредит. Функції кредиту

Відсоток за кредит або позичковий відсоток означає плату позичальника у кредитних відносинах за надані в позику гроші чи матеріальні цінності.

Розмір відсоткової ставки на макроекономічному рівні залежить від таких факторів:

- облікова ставка центрального банку;
- рівень інфляції;
- строк позички;
- ціна сформованих ресурсів;
- ризик;
- розмір позички;
- попит на банківські позички;
- якість застави;
- зміст заходів, що кредитуються;
- витрати на оформлення позички і контроль;
- ставка банку-конкурента;
- характер відносин між банком і клієнтом;
- норма прибутку від інших активних операцій.

Існують такі основні функції кредиту:

1. Перерозподільча функція кредиту полягає у перерозподілі тимчасово вільної вартості одних суб'єктів господарювання у використанні в господарському обороті інших на принципах поворотності, строковості і платності. Її дія забезпечує нагромадження тимчасово вільних ресурсів за рахунок заощаджень суб'єктів економічних відносин і розміщення їх серед інших учасників ринкових відносин, не змінюючи форми власності.

2. Емісійна функція кредиту – полягає в тому, що завдяки кредитуванню комерційними банками створюються гроші через дію грошово-кредитного мультиплікатора.

3. Контрольна функція кредиту – забезпечує контроль за дотриманням умов та принципів кредиту з боку суб'єктів кредитної угоди.

Запитання та завдання для самоконтролю

1. Які бувають стадії руху кредиту Вам відомі?
2. Охарактеризуйте суб'єкти кредитних відносин.
3. Визначте положення основних теорій кредиту.
4. Охарактеризуйте форми кредиту.
5. Які бувають види кредиту?

Термінологічний словник:

1. Кредит – це суспільні відносини, що виникають між економічними суб'єктами у зв'язку з передачею один одному в тимчасове користування вільних коштів на засадах зворотності, платності та добровільності.

2. Кредитори – це учасники кредитних відносин, які мають у своїй власності (чи розпорядженні) вільні кошти і передають їх у тимчасове користування іншим суб'єктам.

3. Позичальники – це учасники кредитних відносин, які мають потребу в додаткових коштах і одержують їх у позичку від кредиторів.

4. Кредити з підвищеним ризиком – це кредити, які не мають забезпечення, а також числяться за клієнтами з нестійким фінансовим станом, які порушують строки повернення раніше отриманих позичок і сплати процентів за ними.

5. Синдиковані (або консорціальні) – надаються банківським консорціумом, у якому один із банків виконує роль менеджера, збирає з банків-учасників необхідну для клієнта суму ресурсів, складає з позичальником кредитну угоду і надає позичку.

Тестові завдання:

1. До причин кредитування належить:

- а) майнове розшарування суспільства на ранніх етапах розвитку суспільства;
- б) довіра контрагентів кредитних відносин;
- в) необхідність акумуляції тимчасово вільної вартості;
- г) необхідність забезпечення безперервності простого і розширеного відтворення.

2. Учасники кредитних відносин, які мають у своїй власності вільні кошти і передають їх у тимчасове користування іншим суб'єктам:

- а) позичальники;
- б) кредитори;
- в) посередники;
- г) держава.

3. Що не належить до умов користування кредитом?

- а) повернення;
- б) строковість;
- в) довговічність;
- г) платність.

4. У якій формі виникають кредитні відносини між продавцем і покупцем, коли останні одержують товари чи послуги з відстрочкою платежу?

- а) грошовій;
- б) товарній;
- в) товарно-грошовій;
- г) немає правильної відповіді.

5. Який кредит надається фізичним та юридичним особам на споживчі цілі?

- а) особистий;
- б) державний;
- в) споживчий;
- г) міжгосподарський.

Тема 10. ФІНАНСОВІ ПОСЕРЕДНИКИ ГРОШОВОГО РИНКУ

План:

- 1. Суть, призначення, функції фінансових посередників.*
- 2. Поняття про кредитну систему два підходи до його визначення.*
- 3. Банківська система, основи її організації (принципи побудови, цілі, функції).*
- 4. Небанківські фінансово-кредитні установи як посередники (страхові компанії, пенсійні фонди, фінансові, лізингові, факторингові компанії, ломбарди, кредитні спілки, інвестиційні фінансові посередники), їх роль в наданні фінансових послуг та грошовому ринку.*

Ключові слова: фінансовий посередник, кредитна система, банківська система, небанківські фінансово-кредитні установи, страхові компанії, пенсійні фонди, фінансові, лізингові, факторингові компанії, ломбарди, кредитні спілки, інвестиційні фінансові посередники.

1. Суть, призначення, функції фінансових посередників

Фінансове посередництво – специфічний вид діяльності на грошовому ринку, що полягає в акумуляції його суб'єктами в обмін на свої зобов'язання вільних грошових капіталів і розміщення їх від свого імені у дохідні активи.

Фінансові посередники – це різноманітні установи фінансового (грошового) ринку, які акумулюють тимчасово вільні грошові кошти (капітал) і розміщують їх серед позичальників як дохідні активи у вигляді цінних паперів та кредитів.

Основна функція фінансових посередників – допомога в передачі коштів від потенційних заощаджувачів до потенційних інвесторів, і навпаки. Фінансові посередники створюють свої фонди, беручи кошти в борг у заощаджувачів, за що останнім виплачується відсотковий дохід. Акумулюючи кошти, вони надають їх під вищі відсотки інвесторам. Різниця між отриманим і виплаченим відсотковим доходом спрямовується на покриття витрат фінансового посередника та на його прибуток.

До складу фінансових посередників входять такі типи кредитно-фінансових установ:

- депозиторські установи – кредитно-фінансові установи, що мають право залучати внески на депозитні рахунки;
- ощадні установи контрактного типу – це кредитно-фінансові установи, які залучають довготермінові заощадження на контрактних засадах;
- інвестиційні посередники (інвестиційні та іпотечні банки, фінансові компанії).

2. Поняття про кредитну систему два підходи до його визначення

Кредитна система – це сукупність кредитних відносин та інститутів, які реалізують ці відносини. Кредитна система – це сукупність кредитних відносин, їх форм, видів, методів реалізації та кредитно-фінансових інститутів, що діють на ринку позичкових капіталів, здійснюють акумуляцію і використання позичкового капіталу.

Суть кредитної системи може бути виражена двояко:

- 1) кредитна система – це сукупність кредитних відносин, форм кредиту, методів кредитування і кредитних установ;
- 2) кредитна система – це сукупність кредитних установ країни.

Частіше використовується друге визначення, якщо вужче та точніше характеризує інституційну форму організації кредитних відносин у суспільстві через кредитні установи, які акумулюють вільні грошові кошти і надають їх у позику.

У складі кредитної системи виділяють дві сфери:

- банківський сектор.
- спеціалізовані кредитні установи.

Роль окремих ланок у кредитній системі не рівнозначна. Головною її ланкою є банківські установи (вони традиційно посідають перше місце за розмірами ресурсів), серед яких роль лідера відводиться комерційним банкам, які здійснюють переважно кредитування промисловості і торгівлі.

Кредитна структура різних держав відображає стан економіки країни на тому чи іншому етапі її розвитку. Кредитна система промислово розвинених країн характеризується широкою розгалуженістю, наявністю великих універсальних банків, спеціалізацією дочірніх підрозділів банків на окремих видах операцій.

3. Банківська система, основи її організації (принципи побудови, цілі, функції)

Банківська система – це законодавчо визначена чітко структурована і субординована сукупність фінансових посередників, які здійснюють кредитні та фінансові операції на професійній основі й функціонально взаємопов'язані в самостійну економічну структуру.

Банківська система в ринковій економіці виконує три основні функції: трансформаційну, емісійну і стабілізаційну.

Реалізуючи трансформаційну функцію, банки мобілізують вільні грошові кошти і передають їх у тимчасове користування іншим суб'єктам кредитних відносин.

Емісійна функція підпорядкована створенню грошей і регулюванню грошового обороту.

Стабілізаційна функція забезпечує стійкість і стабільність банківської діяльності.

Залежно від впорядкованості банків розрізняють два основних типи побудови банківської системи:

- однорівневу – передбачає горизонтальні зв'язки між банками, універсализацію їхніх операцій та функцій. Усі банки, що діють у країні, перебувають на одній ієрархічній сходинці, виконують аналогічні функції з кредитно-розрахункового обслуговування клієнтів. Такий принцип побудови банківської системи характерний для країн з командно-адміністративними методами управління і для економічно слабозвинених країн. Може бути двох типів:
- монобанкова – існує лише один банк, що виконує одночасно функції центрального та комерційних (операційних) банків;
- багатобанкова – допускає існування кількох (багатьох) банків;
- дворівневу – характерна для країн з ринковою економікою.

Згідно з положеннями Закону України «Про банки і банківську діяльність», банківська система України є дворівневою. Верхній рівень посідає емісійний (центральный) банк з його організаційною структурою.

Нижній рівень – неемісійні, комерційні банки, клієнтами яких є суб'єкти господарювання, організації, установи, населення.

4. Небанківські фінансово-кредитні установи як посередники (страхові компанії, пенсійні фонди, фінансові, лізингові, факторингові компанії, ломбарди, кредитні спілки, інвестиційні фінансові посередники), їх роль в наданні фінансових послуг та грошовому ринку

Страхові компанії – це фінансові посередники, які здійснюють виплати своїм клієнтам при настанні певних подій, обумовлених у договорі страхування (страховому полісі). Страховий поліс - це контракт, згідно з яким власник поліса сплачує премії страховій компанії в обмін на зобов'язання компанії сплатити обумовлені суми в майбутньому при настанні певних подій. За формою власності страховики можуть бути державними і приватними. За характером роботи страховики поділяються на три групи: 1) такі, що страхують життя; 2) здійснюють інші види страхування; 3) надають винятково перестраховальні послуги.

Пенсійні фонди – це спеціалізовані фінансові посередники, які на договірній основі акумулюють кошти юридичних і фізичних осіб у цільові фонди, з яких здійснюють пенсійні виплати громадянам після досягнення певного віку. Внески у фонд здійснюються систематично протягом тривалого часу, в результаті чого накопичуються великі суми грошового капіталу. Пенсійні фонди бувають державні та недержавні. Державні фонди, як правило, створюються за ініціативою центральних і місцевих органів влади. Вклади до них здійснюються шляхом нарахувань на заробітну плату всіх чи певних категорій працівників або ж відрахувань з відповідних бюджетів. Недержавні пенсійні фонди бувають професійні, корпоративні та відкриті. Корпоративні створюються, як правило, за ініціативою певних фірм, страхових компаній тощо для виплат пенсій та допомог своїм працівникам. Кошти їх формуються за рахунок відрахувань із заробітної плати працівників, відрахувань з прибутку при його розподілі, з доходів від розміщення коштів в активи. Професійні об'єднують клієнтів однієї професії. Членами відкритих можуть стати будь-які особи.

Фінансові компанії – мають ту характерну особливість, що мобілізовані звичайним для інвестиційних посередників шляхом (через продаж своїх цінних паперів) кошти направляють у

позички фізичним та юридичним особам для придбання товарів виробничого чи споживчого призначення. Такі компанії спеціалізуються на видачі кредитів населенню для роздрібної купівлі товарів народного споживання; на кредитуванні купівлі товарів певних видів у певних виробників чи торговельних компаній; на кредитуванні торговельних організацій під продаж ними товарів з відстрочкою платежу та ін. Кредити фінансових компаній переважно короткострокові і невеликі за розмірами.

Лізингові компанії – фінансові посередники, що спеціалізуються на придбанні предметів тривалого користування (транспортних засобів, обладнання, машин тощо) та передачі їх в оренду фірмам-орендарям для використання у виробничій діяльності, які поступово сплачують їх вартість протягом визначеного строку (5-10 і більше років).

Факторингові компанії – фінансові посередники, що спеціалізуються на купівлі у фірм права на вимогу боргу. Ці права існують, як правило, у вигляді дебіторських рахунків за поставлені товари, виконані роботи, надані послуги. Сплату по цих рахунках при настанні строків одержує факторингова компанія. Оформляється така операція спеціальним договором між фактором та його клієнтом, що продає свої вимоги.

Ломбард – фінансова установа, виключним видом діяльності якої є надання на власний ризик фінансових кредитів фізичним особам за рахунок власних або залучених коштів, під заставу майна на визначений строк і під процент та надання супутніх послуг.

Кредитні спілки – це посередники, що працюють на кооперативних засадах і спеціалізуються на задоволенні потреб у кредиті своїх членів, переважно підприємств малого та середнього бізнесу будь-якої форми власності, фермерських і домашніх господарств, фізичних осіб. Ресурси їх формуються шляхом продажу паїв своїм членам, стягування з них спеціальних внесків, одержання позичок у банках, одержання доходів від поточної діяльності. В окремих країнах таким кооперативам дозволено відкривати для своїх членів ощадні, депозитні та інші спеціальні рахунки, кошти на яких теж формують їх ресурсну базу.

Інвестиційні фінансові посередники – це фінансові посередники, що спеціалізуються на управлінні вільними грошовими коштами інвестиційного призначення. Вони спочатку акумулюють

грошові кошти дрібних приватних інвесторів шляхом випуску власних цінних паперів, а потім розміщують їх в акції інших корпорацій та в державні цінні папери. Інвестиційні фонди, акумулюючи великі обсяги капіталів, спроможні забезпечити високий рівень професійного управління ними, надійний захист від кредитних ризиків та високий рівень доходності за своїми цінними паперами – акціями, інвестиційними сертифікатами.

Запитання та завдання для самоконтролю

- 1. У чому полягає сутність фінансового посередництва?*
- 2. Які бувають групи фінансових посередників?*
- 3. З яких ланок складається кредитна система?*
- 4. Назвіть функції банківської системи.*
- 5. Охарактеризуйте основні види небанківських фінансово-кредитних посередників.*

Термінологічний словник:

1. Фінансові посередники – це різноманітні установи фінансового (грошового) ринку, які акумулюють тимчасово вільні грошові кошти (капітал) і розміщують їх серед позичальників як доходні активи у вигляді цінних паперів та кредитів.

2. Кредитна система – це сукупність кредитних відносин, їх форм, видів, методів реалізації та кредитно-фінансових інститутів, що діють на ринку позичкових капіталів, здійснюють акумуляцію і використання позичкового капіталу.

3. Банківська система – це законодавчо визначена чітко структурована і субординована сукупність фінансових посередників, які здійснюють кредитні та фінансові операції на професійній основі й функціонально взаємопов'язані в самостійну економічну структуру.

4. Ломбард – фінансова установа, винятковим видом діяльності якої є надання на власний ризик фінансових кредитів фізичним особам за рахунок власних або залучених коштів, під заставу майна на визначений строк і під процент і надання супутніх послуг ломбарду.

5. Пенсійні фонди – це спеціалізовані фінансові посередники, які на договірній основі акумулюють кошти юридичних і фізичних осіб у цільові фонди, з яких здійснюють пенсійні виплати громадянам після досягнення певного віку.

Тестові завдання:

1. Фінансовий посередник, який спеціалізується на видачі позичок населенню під заставу рухомого майна, – це:

- а) лізингові компанії;
- б) страхові компанії;
- в) ломбарди;
- г) інвестиційні фірми.

2. Пенсійні фонди – це:

- а) фінансові посередники, що спеціалізуються на управлінні вільними грошовими коштами інвестиційного призначення;
- б) посередники, що працюють на кооперативних засадах і спеціалізуються на задоволенні потреб своїх членів, переважно підприємств малого і середнього бізнесу будь-якої форми власності;
- в) спеціалізовані фінансові посередники, які на договірній основі акумулюють кошти юридичних і фізичних осіб у цільові фонди, з яких здійснюють виплати громадянам після досягнення певного віку;

г) правильної відповіді немає.

3. Факторинг – це:

- а) купівля банком у клієнта права на вимогу боргу;
- б) діяльність комерційного банку за дорученням;
- в) посередництво в одержанні клієнтом боргу;
- г) здача в оренду на тривалий строк предметів довгострокового користування.

4. Основні операції, які виконують кредитні спілки, – це:

- а) лізинг;
- б) короткострокове кредитування їхніх учасників;
- в) переказ грошей;
- г) створення депозитів.

5. Інвестиційні компанії – це:

- а) компанії, які інвестують кошти в устаткування, будівлі, споруди;
- б) фінансові посередники, що спеціалізуються на купівлі у фірм права на вимогу боргу;
- в) фінансові посередники, що спеціалізуються на придбанні предметів тривалого користування та передачі їх в оренду;
- г) фінансові посередники, які акумулюють грошові кошти дрібних приватних інвесторів шляхом випуску власних цінних паперів, а потім розміщують їх в акції інших корпорацій та державні цінні папери.

Тема 11. ЦЕНТРАЛЬНІ БАНКИ

План:

- 1. Призначення, об'єктивність походження центрального банку.*
- 2. Суть основних функцій центральних банків.*
- 3. Організація діяльності, функції, операції Національного банку України відповідно до Закону України «Про Національний банк України».*

Ключові слова: центральний банк, емісійний банк, банк банків, фінансовий агент уряду, кредитор останньої інстанції, емісійний центр країни, Національний банк України, Правління НБУ, Рада НБУ, Голова НБУ.

1. Призначення, об'єктивність походження центрального банку

Центральний банк – це емісійно-касовий центр країни, що здійснює нагляд за банківською системою і несе відповідальність за проведення монетарної політики в державі з метою забезпечення стабільного неінфляційного розвитку економіки.

Головне призначення центрального банку – управління грошовим оборотом з метою забезпечення стабільного неінфляційного розвитку економіки. Центральний банк впливає на грошовий оборот через зміну пропозиції грошей і зміну ціни грошей.

Центральні банки в їхньому сучасному вигляді існують порівняно недавно. До середини XVIII ст. комерційні і центральні банки не розрізнялися. Усі банки виконували функції комерційних та емісійних. З розвитком кредитної системи відбувається процес централізації банкотної емісії в окремих великих комерційних банках. При цьому монопольне право на випуск грошових знаків (банкнот) поступово закріплюється лише за одним банком. Такий банк у різні часи називався по-різному. Спочатку – емісійним або національним, а згодом – центральним, що відповідало його керівній ролі у кредитній системі тієї чи іншої країни. Уперше у світовій практиці центральний банк було створено у Швеції (Рикс-банк) у 1668 р. Дещо пізніше, у 1694 р., засновано Банк Англії.

Центральні банки пройшли три стадії розвитку:

- перша – вони розпочали існування як банки уряду, оскільки уряди домінували при визначенні їх завдань та безпосередньої політики;
- друга – центральні банки перестають бути комерційно зацікавленими і переходять до вирішення проблем забезпечення стабільності фінансово-банківської системи;
- третя – вони поступово отримують автономію від уряду і здобувають незалежність при визначенні завдань та вибору інструментів їх досягнення.

2. Суть основних функцій центральних банків.

Основні напрямки діяльності центрального банку обумовлюють його функції. Основними з них є такі:

- емісійного центру готівкового обігу;
- банку банків;
- органу банківського регулювання та нагляду;
- банкіра і фінансового агента уряду;
- провідника монетарної політики.

Емісія банкнот в історичному плані – найдавніший вид діяльності центрального банку. Саме ця діяльність, а точніше потреба в централізації банкнотної емісії, спричинила надання одному з банків статусу емісійного і започаткувала формування центрального банку. Центральний банк, як правило, має монопольне право емісії банкнот і розмінної монети. Він зазвичай організовує виготовлення грошей, регулює їх оборот, вилучає з обігу фальшиві та зношені гроші, здійснює їх утилізацію. Готівка, що емітується центральним банком, у багатьох країнах є єдиним законним платіжним засобом на території країни. В Україні емісійним центром готівкового обороту виступає Національний банк України, який із завершенням у 1996 р. грошової реформи емітує в обіг національну валюту – гривні та копійки. Як емісійний центр країни він має повноваження щодо організації та регулювання готівкового грошового обороту.

Центральний банк як банк банків забезпечує касове, розрахункове та кредитне обслуговування комерційних банків. Враховуючи монопольне право центрального банку на забезпечення платіжного обороту готівкою, комерційні банки зберігають частку

своїх резервів у безготівковій формі на рахунках у центральному банку. Коли у комерційних банків виникає потреба у підкріпленні каси готівкою, вони звертаються до центрального банку, який видає їм готівку в обмін на їх безготівкові резерви. Центральні банки використовують різні способи кредитування (рефінансування) комерційних банків: надання ломбардних кредитів; купівля цінних паперів у комерційних банків на умовах угоди РЕПО; редисконтування векселів.

Орган банківського регулювання та нагляду. Успішне регулювання центральним банком грошового ринку потребує наявності в країні стабільної та надійної банківської системи. Банки функціонують головним чином як недержавні, приватні структури, мета діяльності яких – отримання максимального прибутку. Водночас вони виконують суспільно корисні й необхідні функції, що і робить регулювання та нагляд за їх діяльністю обґрунтованим і необхідним завданням держави. Під регулюванням банківської діяльності розуміють:

- використання монетарних інструментів з метою впливу на обсязі структуру банківських резервів, а також на рівень процентних ставок;
- ухвалення положень, що базуються на чинному законодавстві й регламентують діяльність банків у вигляді нормативних актів, інструкцій, директив;
- застосування превентивних і протекційних заходів, які спрямовані на забезпечення стабільності функціонування банківської системи і на проведення центральними банками ефективної монетарної політики.

Банкір і фінансовий агент уряду. Центральні банки, виступаючи у ролі банкіра уряду, тісно взаємодіють з фінансовими органами. Вони співпрацюють як при вирішенні загальних питань монетарної і фіскальної політики, так і під час повсякденного виконання фінансових операцій. Центральні банки відіграють помітну роль у касовому виконанні державного бюджету. Суть касового виконання бюджету полягає в організації надходження грошових коштів до бюджету. І видачу бюджетних коштів у процесі виконання бюджету. Центральний банк, як правило, веде рахунок міністерства фінансів (казначейства) і забезпечує так чином розрахунково-касове обслуговування уряду, що дає змогу

уряду, враховуючи особливий статус банку, мінімізувати ризики, пов'язані з банківським обслуговуванням.

Провідник монетарної політики. Найважливішим у діяльності центрального банку є визначення і реалізація монетарної політики. Всі напрямки діяльності центрального банку тісно переплітаються, вони взаємопов'язані і взаємообумовлені, проте проведення монетарної політики є вінцем діяльності центрального банку, оскільки саме в цій діяльності найповніше реалізується призначення центрального банку. Водночас монетарна політика центрального банку слугує ключовим елементом всієї грошової системи країни. На ній базується весь механізм державного регулювання грошового обороту.

3. Організація діяльності, функції, операції Національного банку України відповідно до Закону України «Про Національний банк України»

Згідно закону України «Про Національний банк України», Національний банк України (далі – Національний банк) є центральним банком України, особливим центральним органом державного управління, юридичний статус, завдання, функції, повноваження і принципи організації якого визначаються Конституцією України, цим Законом та іншими законами України.

Національний банк має статутний капітал, що є державною власністю. Національний банк є економічно самостійним органом, який здійснює видатки за рахунок власних доходів у межах затвердженого кошторису, а у визначених цим законом випадках – також за рахунок Державного бюджету України. Національний банк є юридичною особою, має відокремлене майно, що є об'єктом права державної власності і перебуває у його повному господарському віданні.

Національний банк не відповідає за зобов'язаннями органів державної влади, а органи державної влади не відповідають за зобов'язаннями Національного банку, крім випадків, коли вони добровільно беруть на себе такі зобов'язання.

Відповідно до Конституції України основною функцією Національного банку є забезпечення стабільності грошової одиниці України.

Національний банк виконує такі функції:

- 1) відповідно до розроблених Радою Національного банку

України Основних засад грошово-кредитної політики визначає та проводить грошово-кредитну політику;

2) монопольно здійснює емісію національної валюти України та організує її обіг;

3) виступає кредитором останньої інстанції для банків і організує систему рефінансування;

4) встановлює для банків правила проведення банківських операцій, бухгалтерського обліку і звітності, захисту інформації, коштів та майна;

5) організовує створення та методологічно забезпечує систему грошово-кредитної і банківської статистичної інформації та статистики платіжного балансу;

6) визначає систему, порядок і форми платежів, у тому числі між банками;

7) визначає напрями розвитку сучасних електронних банківських технологій, створює, координує та контролює створення електронних платіжних засобів, платіжних систем, автоматизації банківської діяльності та засобів захисту банківської інформації;

8) здійснює банківське регулювання та нагляд на індивідуальній та консолідованій основі;

9) здійснює погодження статутів банків і змін до них, ліцензування банківської діяльності та операцій у передбачених законом випадках, веде Державний реєстр банків, Реєстр аудиторських фірм, які мають право на проведення аудиторських перевірок банків;

10) веде офіційний реєстр ідентифікаційних номерів емітентів платіжних карток внутрішньодержавних платіжних систем;

11) здійснює сертифікацію тимчасових адміністраторів і ліквідаторів банку;

12) складає платіжний баланс, здійснює його аналіз та прогнозування;

13) представляє інтереси України в центральних банках інших держав, міжнародних банках та інших кредитних установах, де співробітництво здійснюється на рівні центральних банків;

14) здійснює відповідно до визначених спеціальним законом повноважень валютне регулювання, визначає порядок здійснення операцій в іноземній валюті, організовує і здійснює валютний контроль за банками та іншими фінансовими установами, які отримали ліцензію Національного банку на здійснення валютних операцій;

15) забезпечує накопичення та зберігання золотовалютних резервів та здійснення операцій з ними та банківськими металами;

16) аналізує стан грошово-кредитних, фінансових, цінних та валютних відносин;

17) організує інкасацію та перевезення банкнот і монет та інших цінностей, видає ліцензії на право інкасації та перевезення банкнот і монет та інших цінностей;

18) реалізує державну політику з питань захисту державних секретів у системі Національного банку;

19) бере участь у підготовці кадрів для банківської системи України;

20) визначає особливості функціонування банківської системи України в разі введення воєнного стану чи особливого періоду, здійснює мобілізаційну підготовку системи Національного банку;

21) вносить у встановленому порядку пропозиції щодо законодавчого врегулювання питань, спрямованих на виконання функцій Національного банку України;

22) здійснює методологічне забезпечення з питань зберігання, захисту, використання та розкриття інформації, що становить банківську таємницю;

23) здійснює інші функції у фінансово-кредитній сфері в межах своєї компетенції, визначеної законом.

Національний банк для забезпечення виконання покладених на нього функцій здійснює такі операції:

1) надає кредити комерційним банкам для підтримки ліквідності за ставкою не нижче ставки рефінансування Національного банку та в порядку, визначеному Національним банком;

2) надає кредити Фонду гарантування вкладів фізичних осіб за обліковою ставкою, встановленою Національним банком України;

3) здійснює дисконтні операції з векселями і чеками в порядку, визначеному Національним банком;

4) купує та продає на вторинному ринку цінні папери у порядку, передбаченому законодавством України;

5) відкриває власні кореспондентські та металеві рахунки у закордонних банках і веде рахунки банків-кореспондентів;

6) купує та продає валютні цінності з метою монетарного регулювання;

7) зберігає банківські метали, а також купує та продає банківські метали, дорогоцінні метали та камені та інші коштовності,

пам'ятні та інвестиційні монети з дорогоцінних металів на внутрішньому і зовнішньому ринках без квотування і ліцензування;

8) розміщує золотовалютні резерви самостійно або через банки, уповноважені ним на ведення валютних операцій, виконує операції з золотовалютними резервами України з банками, рейтинг яких за класифікацією міжнародних рейтингових агентств відповідає вимогам до першокласних банків не нижче категорії А;

8-1) здійснює діяльність, пов'язану з розвідкою, видобутком, виробництвом та використанням дорогоцінних металів з метою поповнення золотовалютних резервів, виготовлення банківських металів;

9) приймає на зберігання та в управління державні цінні папери й інші цінності;

10) видає гарантії і поруки, відповідно до положення, затвердженого Радою Національного банку;

11) веде рахунок Державного казначейства України без оплати і нарахування відсотків;

12) виконує операції по обслуговуванню державного боргу, пов'язані із розміщенням державних цінних паперів, їх погашенням і виплатою доходу за ними;

13) веде особові рахунки працівників Національного банку;

14) веде рахунки міжнародних організацій;

15) здійснює безспірне стягнення коштів з рахунків своїх клієнтів відповідно до законодавства України, в тому числі за рішенням суду.

Запитання та завдання для самоконтролю

1. Назвіть причини виникнення центральних банків.
2. Які основні функції виконують центральні банки?
3. У чому полягає діяльність центрального банку як провідника монетарної політики?
4. Яка основна мета діяльності Національного банку України?
5. Які функції та операції покладено на НБУ відповідно до Закону України «Про Національний банк України»?

Термінологічний словник:

1. Центральний банк – це емісійно-касовий центр країни, що здійснює нагляд за банківською системою і несе відповідаль-

ність за проведення монетарної політики в державі з метою забезпечення стабільного неінфляційного розвитку економіки.

2. Національний банк України – центральний банк України, особливий центральний орган державного управління, юридичний статус, завдання, функції, повноваження і принципи організації якого визначаються Конституцією України, Законом України «Про Національний банк України» та іншими законами України

3. Провідник монетарної політики – функція центрального банку, яка полягає у визначенні і реалізації монетарної політики

4. Орган банківського регулювання та нагляду – функція центрального банку, яка полягає у застосуванні превентивних і протекційних заходів, які спрямовані на забезпечення стабільності функціонування банківської системи і на проведення центральними банками ефективної монетарної політики.

5. Банк банків – функція центрального банку, яка забезпечує касове, розрахункове та кредитне обслуговування комерційних банків.

Тестові завдання:

1. У сучасних умовах головною ланкою банківської системи країни є:

- а) центральний банк;
- б) резервний банк;
- в) народний банк;
- г) державний банк.

2. Центральний банк – це:

а) емісійно касовий центр країни, що здійснює нагляд за банківською системою і несе відповідальність за проведення монетарної політики в державі з метою забезпечення стабільного неінфляційного розвитку економіки;

б) банк з особливим органом правління, має специфічний юридичний статус, завдання, функції, принципи організації, які визначаються Конституцією України;

в) багатопрофільний кредитний інститут, що здійснює фінансові операції та послуги, пов'язані з обслуговуванням клієнтів в усіх секторах економіки;

г) правильна відповідь відсутня.

3. Мета діяльності Національного банку України:

- а) отримання прибутку;

- б) забезпечення стабільності національної грошової одиниці;
- в) розроблення напрямів грошово-кредитної політики;
- г) розвиток і зміцнення банківської системи України.

4. Основне завдання усіх центральних банків є:

- а) випуск в обіг банкнот та забезпечення їхньої циркуляції на території країни;
- б) безперебійного функціонування системи готівкових та безготівкових розрахунків;
- в) проведення аналітичних та статистичних досліджень;
- г) регулювання попиту та пропозиції на кредит та іноземну валюту.

5. Хто виступає кредитором останньої інстанції:

- а) комерційні банки;
- б) МВФ;
- в) НБУ;
- г) усі відповіді правильні.

Тема 12. КОМЕРЦІЙНІ БАНКИ

План:

- 1. Поняття, призначення, класифікація комерційних банків.*
- 2. Характеристика основних активних операцій, їх значення в діяльності комерційних банків.*
- 3. Характеристика основних пасивних операцій комерційних банків.*

Ключові слова: банк, активні операції, кредит, інвестиційні операції, пасивні операції, банківські ресурси, власний капітал, позичений капітал, статутний капітал, депозитні операції.

1. Поняття, призначення, класифікація комерційних банків

Комерційні банки – це багатопрофільні кредитні інститути, що здійснюють фінансові операції та послуги, пов'язані з обслуговуванням клієнтів у всіх секторах економіки. Комерційний банк (у широкому розумінні) – це юридична особа, яка функціонує на другому рівні банківської системи. Таке трактування комерційного банку характерне для української практики, в якій всі банки крім центрального називаються комерційними. Комерційний банк (у вузькому розумінні) – це фінансовий посередник грошового ринку, який виконує комплекс базових банківських операцій та має на меті отримання максимального прибутку.

Відповідно до закону України про банки і банківську діяльність, банк – юридична особа, яка на підставі банківської ліцензії має виключне право надавати банківські послуги, відомості про яку внесені до Державного реєстру банків.

1. За формою власності банки в Україні можуть бути:
  - державними – це банк, сто відсотків статутного капіталу якого належать державі;
  - із колективною формою власності – статутний капітал формується за рахунок коштів приватної особи або за рахунок коштів кількох власників (юридичних та фізичних осіб).

2. Банки в Україні створюються за організаційно-правовою формою у формі публічного акціонерного товариства або кооперативного банку.

Акціонерні банки формують свій капітал за рахунок об'єднання індивідуальних капіталів засновників шляхом емісії і розміщення акцій банку. Причому всі емітовані акції мають бути іменними, оскільки банки за чинним законодавством не мають права на випуск акцій на пред'явника.

Кооперативний банк створюється за принципом територіальності і поділяються на місцеві та центральний кооперативні банки.

3. Залежно від величини активів усі вітчизняні банки поділяють на чотири групи:

- малі банки з активами до 500 млн грн.;
- середні – з активами від 500 млн грн. до 1 млрд грн.;
- великі – з активами від 1 млрд грн. до 5 млрд грн.;
- найбільші банки з активами понад 5 млрд грн.

4. За розміром статутного капіталу вітчизняні банки можна поділити так:

- малі – зі статутним капіталом 200 млн грн.;
- середні – зі статутним капіталом від 200 до 500 млн грн.;
- великі – зі статутним капіталом від 500 до 1000 млн грн.;
- найбільші – зі статутним капіталом понад 1000 млн грн.

5. За часткою іноземного капіталу при формуванні статутного капіталу в Україні розрізняють:

- банки з національним капіталом;
- банки з іноземним капіталом.

Статутний капітал банку з національним капіталом формується за рахунок коштів резидентів і незначної (до 10%) частки коштів нерезидентів. Якщо 10% і більше статутного капіталу вітчизняного банку належить хоча б одному нерезиденту, такий банк вважається за національним законодавством банком з іноземним капіталом.

6. За обсягом зобов'язань банки України поділяють на:

- системоутворювальні;
- несистемоутворювальні.

За чинним законодавством банки, зобов'язання яких становлять не менше 10% зобов'язань усієї банківської системи, вважаються системоутворювальними.

7. За секторами ринку, на яких функціонують банківські установи, всі банки можна поділити на:

- міжнародні, які здійснюють свою діяльність як в Україні, так і за її межами;
- міжрегіональні, які здійснюють свою діяльність на території всієї України;
- регіональні, що обслуговують, як правило, клієнтів одного регіону (міста, району, області).

8. Залежно від наявності і кількості банківських установ розрізняють банки багатofilійні; малофилійні; безфилійні.

9. Залежно від діапазону операцій, що їх виконують банки, в сучасних банківських системах розрізняють:

- спеціалізовані банки, які у своїй діяльності орієнтуються на:
  - 1) обслуговування певної категорії клієнтів – банки з клієнтською спеціалізацією;
  - 2) обслуговування переважно юридичних та фізичних осіб у рамках певної галузі – банки з галузевою спеціалізацією;
  - 3) надання невеликого кола послуг для більшості своїх клієнтів – банки із функціональною спеціалізацією;
- універсальні банки, які виконують широкий спектр операцій та надають різноманітні послуги своїм клієнтам.

2. Характеристика основних активних операцій, їх значення в діяльності комерційних банків

Операції банку – дії банківської установи, спрямовані на забезпечення її функціонування, з одного боку, як суб'єкта підприємницької діяльності, з іншого – як фінансового посередника, який здійснює притаманні йому функції.

Усі банки незалежно від форми власності, величини статутного капіталу, активів та спеціалізації виконують операції із залучення тимчасово вільних грошових коштів у депозити (депозитні операції), операції, пов'язані з розрахунково-касовим обслуговуванням клієнтури (розрахункові й касові операції) та операції з кредитного обслуговування клієнтів (кредитні операції). Звичайно коло операцій, що їх виконують банки, значно ширше, але саме

ці операції є обов'язкові і належать до суто банківських операцій. Згідно зі ст. 47 Закону України «Про банки і банківську діяльність», здійснювати такі операції мають право тільки юридичні особи, які мають банківську ліцензію. Саме тому їх називають базовими операціями банків.

Активні операції банку – це операції, за допомогою яких банки розміщують ресурси, що є у їх розпорядженні, з метою одержання необхідного доходу і забезпечення своєї ліквідності.

До активних операцій банків належать:

- операції з розміщення банківських ресурсів у грошові кошти в готівковій і безготівковій формі з метою підтримання ліквідності банку;
- розрахункові операції, пов'язані з платежами самого банку та його клієнтів;
- касові операції з приймання і видавання готівки;
- кредитні операції, пов'язані з наданням кредитів різних форм і видів юридичним, фізичним особам, банкам;
- інвестиційні операції з вкладення банківських ресурсів у цінні папери (акції, державні та корпоративні облигації) на тривалий строк;
- фондові операції з купівлі-продажу цінних паперів;
- валютні операції з купівлі-продажу іноземної валюти на внутрішньому і міжнародному валютних ринках;
- депозитні операції з розміщення тимчасово вільних ресурсів банку в депозити в НБУ та інших банках;
- операції з купівлі-продажу банківських та коштовних металів на внутрішньому і міжнародному валютних ринках;
- операції з придбання основних засобів, матеріальних та нематеріальних активів.

Активні операції банки здійснюють у межах наявних ресурсів, тобто у межах залишку грошових коштів на кореспондентських рахунках ностро, що відкриті в Національному банку України та в банках-кореспондентах (при проведенні операцій у безготівковому порядку), а також у межах залишку коштів у касі банку (при проведенні операцій з готівкою).

3. Характеристика основних пасивних операцій комерційних банків

Пасивні операції банку – операції, за допомогою яких банк формує свої ресурси для здійснення активних операцій.

За видом банківських ресурсів розрізняють пасивні операції з формування власних, залучених (депозитних) і позичених (недепозитних) ресурсів.

Операції з формування власних ресурсів охоплюють операції з формування:

- статутного капіталу банку;
- резервного фонду банку;
- страхових фондів банку;
- інших фондів банку спеціального призначення, які створюються за рахунок прибутку банку і використовуються відповідно до рішення, прийнятого вищою управлінською ланкою банку;
- операції, пов'язані з формуванням і розподілом банківського прибутку.

Операції з формування залучених ресурсів називають пасивними депозитними операціями банку. Вони відображають процес залучення і обліку в банківському балансі тимчасово вільних коштів юридичних і фізичних осіб, інших банків, які зберігаються на різноманітних банківських рахунках (для зберігання коштів на визначений строк і на вимогу). Вкладниками можуть бути як юридичні та фізичні особи, що постійно обслуговуються в даному банку (клієнти банку), так і юридичні та фізичні особи, що не належать до постійних клієнтів цього банку, а обслуговуються в іншому.

Пасивні депозитні операції можна класифікувати:

1) за категорією вкладника:

- операції із залучення тимчасово вільних коштів юридичних осіб на поточні та вкладні (депозитні) рахунки;
- операції із залучення тимчасово вільних коштів фізичних осіб на поточні та вкладні (депозитні) рахунки;
- операції із залучення тимчасово вільних коштів банків-кореспондентів на кореспондентські та депозитні рахунки;

2) за строком:

- операції із залучення тимчасово вільних коштів юридичних і фізичних осіб, банків-кореспондентів на банківські рахунки для обліку коштів на вимогу (поточні, кореспондентські) з метою по дальшого використання для проведення поточних розрахунків;
- операції із залучення тимчасово вільних коштів юридичних і фізичних осіб, банків-кореспондентів на вкладні (депозитні) рахунки для зберігання протягом обумовленого договором періоду.

Запитання та завдання для самоконтролю

1. Дайте визначення поняттю «банк» відповідно до Закону України «Про банки і банківську діяльність».
2. Які бувають види банків?
3. Які банківські операції Ви знаєте?
4. Охарактеризуйте активні банківські операції.
5. Охарактеризуйте основні пасивні банківські операції.

Термінологічний словник:

1. Комерційний банк – це фінансовий посередник грошового ринку, який виконує комплекс базових банківських операцій та має на меті отримання максимального прибутку.
2. Відповідно до закону України про банки і банківську діяльність банк – юридична особа, яка на підставі банківської ліцензії має виключне право надавати банківські послуги, відомості про яку внесені до Державного реєстру банків.
3. Державний банк – це банк, сто відсотків статутного капіталу якого належать державі.
4. Спеціалізований банк – банк, понад 50% активів якого є активами одного типу.
5. Пасивні операції банку – операції, за допомогою яких банк формує свої ресурси для здійснення активних операцій.

Тестові завдання:

1. Комерційні банки – це:

а) багатопрофільні кредитні інститути, що здійснюють фінансові операції та послуги, пов'язані з обслуговуванням клієнтів у всіх секторах економіки;

б) вузькопрофільні установи;

в) вузькопрофільні установи, пов'язані з обслуговуванням клієнтів у малих секторах економіки;

г) правильна відповідь відсутня.

2. Комерційні банки за організаційно-правовою формою – це:

а) банки, які утворюються у формі акціонерного капіталу (акціонерні товариства відкритого і закритого типів);

б) товариства з обмеженою відповідальністю (пайові) або кооперативні;

в) банки, які утворюються у формі акціонерного капіталу (акціонері товариства відкритого і закритого типів), кооперативні;

г) банки, які утворюються у формі акціонерного капіталу (акціонері товариства відкритого і закритого типів), товариства з обмеженою відповідальністю (пайові) або кооперативні.

3. Іпотечні банки:

а) займаються наданням кредитів;

б) комерційні банки, спеціалізовані на наданні короткострокових кредитів;

в) спеціалізовані комерційні банки, які у своїй діяльності в основному спираються на довгострокове іпотечне кредитування та фінансування операцій з нерухомістю;

г) усі відповіді правильні.

4. Банкнотну емісію здійснює:

а) емісійний (центральний) банк;

б) НБУ;

в) комерційний банк;

г) жодна відповідь не правильна.

5. Пасивні операції – це:

а) операції, за допомогою яких банки утворюють свої ресурси;

б) операції, які банки проводять в не парні числа дня;

в) операції, за допомогою яких банки використовують свої ресурси;

г) правильної відповіді нема.

III. ТИПОВІ ВАРІАНТИ МОДУЛЬНОЇ КОНТРОЛЬНОЇ РОБОТИ

Модуль 1. Економічна суть та виникнення грошей

Варіант 1

1. Дайте відповідь на запитання:

1.1. Концепції походження грошей. Поява грошей як об'єктивний наслідок розвитку товарного виробництва і обміну.

1.2. Інституційна модель грошового ринку. Канали прямого й опосередкованого фінансування.

2. Виберіть правильну відповідь:

2.1. Прихильники еволюційної концепції походження грошей стверджують, що гроші виникли:

а) як результат певної раціональної угоди між людьми через необхідність виділити спеціальний інструмент для обслуговування сфери товарного обігу;

б) як результат виділення із загальної товарної маси певного товару, який має здатність завдяки високій ліквідності, високому попиту виконувати функціональну роль грошового товару;

в) як результат надання з боку держави певному товару сили законного платіжного засобу.

2.2. На мікрорівні грошовий оборот має такі характеристики:

а) обслуговує кругооборот усього сукупного капіталу суспільства на всіх стадіях суспільного виробництва; гроші функціонують як гроші;

б) обслуговує кругооборот індивідуального капіталу; гроші функціонують як капітал, є складовою та елементом багатства;

в) його називають сукупним грошовим оборотом, гроші не є функціональною формою капіталу;

г) вірні відповіді а) і в).

2.3. Неринкова грошова система характеризується:

а) наявністю обмежень функціонування грошей (талони, картки);

б) розмежування сфер готівкового та безготівкового обороту;

в) заборонаю певних грошових операцій, лімітування кредитів;

г) для неринкової грошової системи характерні усі ознаки

а), б), в).

Варіант 2

1. Дайте відповідь на запитання:

1.1. Гроші як особливий товар, мінова й споживча вартість грошей. Гроші як гроші, гроші як капітал.

1.2. Основні типи грошових систем, їх характерні особливості і риси.

2. Виберіть правильну відповідь:

2.1. Основними суб'єктами грошового обороту є:

а) господарюючі суб'єкти, державні структури;

б) домашні господарства, господарюючі суб'єкти, фінансові посередники;

в) господарюючі суб'єкти, домашні господарства;

г) господарюючі суб'єкти, домашні господарства, державні структури, фінансові посередники.

2.2. Грошовий ринок як сукупність, система ринків потрібен у структурі економіки держави через:

а) зростання цін, інфляцію, зростанню попиту на певну продукцію;

б) зростання потреб населення споживчого характеру, дефіциту бюджету;

в) потреби сфери діяльності для банків і небанківських фінансово-кредитних установ;

г) необхідність отримувати кошти від тих, хто заощадив додаткові кошти, до тих хто відчуває нестачу коштів, бо бажає витратити більше свого доходу.

2.3. Для грошової системи будь-якої держави характерно, що:

а) вона є складовим елементом господарського механізму, регулюється законами держави;

б) її зміст, структурні елементи відображають досягений соціально – економічний рівень розвитку країни;

в) вона формується історично;

г) правильні відповіді а), б), в).

Варіант 3

1. Дайте відповідь на запитання:

1.1. Функція міра вартості, її суть ідеальний характер, схема функціонування. Рахункові гроші.

1.2. Закон кількості грошей, необхідних для обігу, його суть, вимоги та наслідки їх порушення.

2. Виберіть правильну відповідь:

2.1. Основні ринки, що взаємопов'язуються грошовим оборотом:

а) ринок продуктів, ринок ресурсів, фінансовий ринок, світовий ринок;

б) ринок продуктів, ринок ресурсів;

в) ринок продуктів, ринок ресурсів, фінансовий ринок;

г) ринок продуктів, фінансовий ринок, світовий ринок.

2.2. Інституційна модель грошового ринку охоплює:

а) канали прямого і опосередкованого фінансування;

б) суб'єкти – кредитори, позичальники, посередники;

в) суб'єкти – кредитори, позичальники, посередники та канали прямого і опосередкованого фінансування.

2.3. Грошово–кредитна політика України, як комплекс заходів у сфері грошового обігу і кредиту, спрямована:

а) стабілізацію грошової одиниці, вирівнювання платіжного балансу;

б) регулювання економічного зростання, стримування інфляції;

в) стабілізацію грошової одиниці, стримування інфляції;

г) регулювання економічного зростання, стримування інфляції, забезпечення стабільності грошової одиниці, забезпечення зайнятості населення, вирівнювання платіжного балансу.

Варіант 4

1. Дайте відповідь на запитання:

1.1. Поняття грошового обороту. Грошові платежі – складові грошового обороту. Основні суб`єкти грошового обороту. Ринки, що взаємозв`язані з грошовим оборотом.

1.2. Попит на гроші, суть, форми вияву попиту, фактори, що визначають зміну попиту.

2. Виберіть правильну відповідь:

2.1. Гроші – це товар товарів, тому що:

а) це специфічний товар, що виконує роль загального еквівалента;

б) це «головна і діюча особа» в ринковій економіці;

в) кожен товар у процесі реалізації «висвічує» свою вартість у грошах;

г) правильні відповіді а) і в).

2.2. Деномінація – це:

а) сукупність заходів у сфері грошового обігу, направлених на збільшення кількості грошей в обігу;

б) збільшення номінальної вартості грошових знаків відповідно до росту рівня інфляції;

в) зміна (збільшення) номінальної вартості грошових знаків з метою стабілізації валюти чи спрощення розрахунків;

г) вірної відповіді немає.

2.3. Грошовий потік – це сукупність платежів, які обслуговують:

а) кругооборот індивідуального капіталу;

б) кругообіг усього сукупного капіталу суспільства на всіх стадіях суспільного відтворення;

в) окремих етап (чи його частину) процесу розширеного відтворення;

г) сукупність витрат господарюючих суб`єктів на придбання виробничих ресурсів.

Модуль 2. Валютно-кредитні відносини

Варіант 1

1. Дайте відповідь на запитання:

1.1. Організація діяльності, функції, операції Нацбанку згідно Закону України «Про Національний банк України».

1.2. Характеристика пасивних операцій комерційних банків їх значення в ефективній діяльності банків.

2. Виберіть правильна відповідь:

2.1. Позичковий процент виконує функції:

- а) перерозподільчу, контрольну;
- б) збереження позичкового фонду, контрольну;
- в) розподілу прибутку, одержаного позичальником; збереження позичкового фонду;
- г) антиципаційну (емісійну), контрольну, перерозподільчу, розподілу прибутку.

2.2 Кредитні відносини виникають між сторонами кредитної угоди під час:

- а) одержання позички;
- б) користування позичкою;
- в) повернення позички;
- г) вірні усі варіанти.

2.3. Центральний банк регулює банківську діяльність. Під цим розуміють:

а) використання монетарних інструментів з метою впливу про обсяг і структуру банківських резервів, а також на рівень процентних ставок;

б) ухвалення положень, що регулюють діяльність банків у вигляді нормативних актів, інструкцій, директив;

в) застосування заходів, які спрямованні на забезпечення стабільності функціонування банківської системи та проведення ефективної монетарної політики;

г) усі відповіді правильні.

Варіант 2

1. Дайте відповідь на запитання:

1.1. Процент за кредит. Норма процента. Фактори, що впливають на позичковий процент.

1.2. Кредитні операції як важлива складова активних операцій комерційних банків, особливості їх організації і проведення.

2. Виберіть правильну відповідь:

2.1. Керівними органами НБУ є:

- а) Рада НБУ як вищий орган управління;
- б) збори акціонерів (учасників) як вищий орган управління;
- в) Правління НБУ як керівний орган;
- г) Ревізійна комісія.

2.2. Умови функціонування комерційних банків:

- а) низький рівень обов'язкових резервів;
- б) рівноправність, свобода в господарюванні;
- в) можливість вибору клієнтом банку, здорова конкуренція в банківській сфері;
- г) доступність інформації, недопустимість втручання «третьох осіб»;
- д) рефінансування Нацбанку.

2.3. Кредит центрального банку – це кредит, який надає центральний банк держави:

- а) господарюючим суб'єктам держави;
- б) комерційним банкам, фінансово-кредитним установам для підтримки ліквідності не нижче ставки рефінансування;
- в) при необхідності державі, якщо державний бюджет дефіцитний;
- г) фізичним особам для фінансування споживчих потреб.

Варіант 3

1. Дайте відповідь на запитання:

1.1. Центральний банк – емісійний центр, банк банків, орган банківського регулювання та нагляду, банкір і фінансовий агент уряду, провідник монетарної політики.

1.2. Форми і види кредиту. Банківський кредит як основний вид кредиту.

2. Виберіть правильну відповідь:

2.1. Очолює Правління Нацбанку Голова Нацбанку, а кількісний та персональний склад Правління НБУ затверджує:

- а) Верховна Рада за поданням Голови Нацбанку;
- б) Верховна Рада за поданням Ради НБУ;
- в) Рада НБУ за поданням Голови Нацбанку;
- г) Президент країни за поданням Ради Нацбанку.

2.2. Згідно з Конституцією України і Закону України «Про Національний банк України» ст. 6, 7, основною функцією Нацбанку є:

- а) здійснювати монопольно емісію національної валюти України;
- б) визначати і проводити грошово-кредитну політику України;
- в) забезпечувати стабільність грошової одиниці України;
- г) здійснювати банківський нагляд та регулювання.

2.3. Банк набуває статусу спеціалізованого у разі, якщо

- а) 50% його активів є активами одного типу;
- б) більше 50% його активів є активами одного типу;
- в) 35% його активів є активами одного типу;
- г) більше 25% його активів є активами одного типу.

Варіант 4

1. Дайте відповідь на запитання:

1.1. Суть основних функцій центральних банків.

1.2. Стабільність банків, її показники, основні економічні нормативи.

2. Виберіть правильну відповідь:

2.1 Кредит комерційних банків обслуговує кредитування:

а) різних виробничих потреб господарюючих суб'єктів та споживчих потреб населення;

б) тільки різних виробничих потреб господарюючих суб'єктів;

в) споживчих потреб населення;

г) поточних та капітальних витрат суб'єктів.

2.2. Згідно із Законом України «Про НБУ» основною функцією НБУ є:

а) здійснювати монопольно емісію національної валюти України;

б) визначати і проводити грошово-кредитну політику України;

в) забезпечувати стабільність грошової одиниці України;

г) здійснювати банківський нагляд та регулювання.

2.3. Центральний банк – це банк банків, тому що він:

а) видає дозвіл (ліцензію) на діяльність комерційних банків;

б) через обов'язковий резерв і облікову ставку регулює фінансові ресурси комерційних банків;

в) забезпечує касове, розрахункове та кредитне обслуговування комерційних банків;

г) рефінансує комерційні банки.

**ІV. ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ
ДЛЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ
навчальної дисципліни «Гроші та кредит»
(екзамен)**

1. Роль держави у створенні грошей.
2. Специфіка, особливість грошей. Гроші як гроші, гроші як капітал.
3. Купівельна спроможність як виразник вартості грошей.
4. Поняття про функції грошей та їх еволюцію.
5. Функція міри вартості, її суть, сфера використання, масштаб цін Грошові платежі, які базуються на використанні функції засіб платежу.
6. Функція грошей – засіб нагромадження, її суть, еволюція, сфера використання, значення, роль у розвитку економіки загалом та фінансової сфери зокрема.
7. Роль грошей в економіці. Якісні і кількісні аспекти впливу грошей на економічні та соціальні процеси.
8. Концепції походження грошей.
9. Натурально-речові форми грошей, механізм їх еволюції.
10. Поняття неповноцінних грошей та характеристика їх різновидів.
11. Поняття, структура, сектори грошового обороту.
12. Економічна основа та загальна схема грошового обороту.
13. Поняття, види грошових потоків, взаємозв'язок між ними.
14. Грошові агрегати.
15. Швидкість обороту грошей.
16. Закон кількості грошей.
17. Маса грошей в обороті.
18. Вплив зміни кількості грошей на основні макро- та мікро-економічні процеси.
19. Грошово-кредитний мультиплікатор
20. Суть грошового ринку, його економічна функція, роль, об'єкти, суб'єкти.
21. Інституційна модель грошового ринку.
22. Економічна структура грошового ринку.
23. Суб'єкти грошового ринку: класифікація, основні функції, роль в економіці країни.
24. Попит на гроші, пропозиція грошей. Графічна модель грошового ринку.
25. Чинники впливу на попит та пропозицію на гроші.
26. Суть, призначення, основні елементи, місце грошової системи в економіці.
27. Основні типи грошових систем.

28. Особливості створення грошової системи України, запровадження національної валюти.
29. Державне регулювання грошової сфери. Фіскально-бюджетна, грошово-кредитна політика, «сеньйораж» і монетизація бюджетного дефіциту.
30. Суть грошово-кредитної політики, об'єкти, суб'єкти, цільова спрямованість монетарної політики центрального банку.
31. Інструментарій грошово-кредитної політики центрального банку.
32. Сутність інфляції, форми її вияву, види та причини виникнення.
33. Інфляція, як економічне явище. Наслідки інфляції.
34. Характеристика основних концепцій інфляції
35. Причини інфляції. Інфляція попиту, фіскальна інфляція, інфляція витрат, імпортна інфляція.
36. Економічні та соціальні наслідки інфляції.
37. Особливості інфляційного процесу, його етапи.
38. Особливості інфляції в Україні.
39. Грошові реформи: поняття, види, цілі.
40. Особливості проведення грошової реформи в Україні.
41. Поняття валюти, її призначення, конвертованість. Суть і види валютних відносин.
42. Валютний курс, конвертованість валюти. Основи формування валютного курсу та фактори, що на нього впливають, валютне регулювання.
43. Особливості валютного курсу в Україні.
44. Валютний ринок, основи його функціонування, валютні операції.
45. Характеристика основних видів валютних операцій.
46. Чинники, що визначають кон'юнктуру валютного ринку
47. Валютні системи. Світова валютна система.
48. Класична кількісна теорія грошей, її основні постулати.
49. Трансакційний варіант кількісної теорії грошей І. Фішера. Кембриджська версія кількісної теорії.
50. Сучасний монетаризм: передумови виникнення, основні постулати.
51. Грошово-кредитна політика України у світлі монетаристської теорії.
52. Суть кредиту, його основні ознаки. Позичковий капітал.
53. Економічні передумови виникнення кредиту. Теорії кредиту.
54. Зв'язок кредиту з іншими економічними категоріями.
55. Роль кредиту в розвитку економіки.
56. Економічна основа, закономірності руху кредиту.
57. Суб'єкти, об'єкти кредитних відносин.
58. Форми і види кредиту, їх характеристика.
59. Банківський кредит як основний вид кредиту. Класифікація основних видів банківських кредитів.

60. Процент за кредит. Норма процента. Фактори, що впливають на позичковий процент.
61. Функції кредиту, їх характеристика.
62. Особливості, проблеми розвитку кредитних відносин в Україні.
63. Поняття про кредитну систему, два підходи до його визначення.
64. Місце банків на грошовому ринку. Особливості побудови банківської системи України.
65. Суть, призначення, функції фінансових посередників, переваги при роботі через посередників.
66. Небанківські фінансово-кредитні установи як посередники.
67. Особливості, проблеми функціонування фінансових посередників в Україні.
68. Об'єктивність походження, призначення центрального банку, загальна характеристика його статусу.
69. Центральний банк як орган державного регулювання грошової сфери.
70. Центральний банк як банкір та економічний агент уряду.
71. Суть основних функцій центральних банків (емісійний центр готівкового обігу, банк банків, орган банківського регулювання та нагляду, банкір і фінансовий агент уряду, провідник монетарної політики).
72. Організація діяльності, функції, операції Нацбанку відповідно до Закону України «Про Національний банк України».
73. Керівні органи Національного банку України, особливості їх формування, повноваження, принципи формування.
74. Роль Національного банку України у проведенні грошово-кредитної політики.
75. Становлення центрального банку України.
76. Особливості взаємовідносин Нацбанку з комерційними банками й органами державної влади.
77. Поняття, призначення, класифікація комерційних банків.
78. Правові основи організації та специфіка діяльності окремих видів банків.
79. Характеристика основних активних операцій комерційних банків, їх значення.
80. Пасивні операції комерційних банків.
81. Особливості становлення та розвитку комерційних банків України.
82. Порядок створення, ліцензування та державної реєстрації комерційних банків відповідно до Закону України «Про банки і банківську діяльність».

V. СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Основна

1. Конституція України від 28.06.1996 р. // Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. зі змінами та доповненнями // Відомості Верховної Ради України. 2003. № 18, № 19-20, № 21-22. Ст. 144.
3. Про цінні папери та фондовий ринок: Закон України від 23 лютого 2006 року № 3480-IV зі змінами і доповненнями [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
4. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 7 грудня 2000 року № 2121 зі змінами і доповненнями [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
5. Про Національний банк України: Закон України від 20.05.1999 р. N 679-XIV зі змінами і доповненнями [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
6. Про систему валютного регулювання і валютного контролю: Декрет Кабінету Міністрів України від 19.02.03. року № 15-93 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/15-93>
7. Банківські операції: [підручник]. – [3-тє вид., перероб. і доп.] / А.М. Мороз, М.І. Савлук, М.Ф. Пуховкіна та ін.; За заг. ред. А.М. Мороза. К.: КНЕУ, 2008. 608 с.
8. Верич Ю.Л. Інфляція: оцінка й урахування впливу у процесі регулювання грошових доходів населення: монографія / Ю.Л. Верич, С.С. Аптекарь. Донецьк : ДонНУЕТ, 2020. 161 с.
11. Вовчак О. Д. Гроші та кредит [текст] навч. посіб. / О. Д. Вовчак, І. Є. Бучко, З. Р. Костак. К.: Центр учбової літератури, 2019. 424 с.
12. Войчук Г.І., Філон І.В. Гроші та кредит: Навч.-метод. посібник для студ. спец. «Фінанси» та «Облік і аудит» / Харків. нац. аграрний ун-т ім. В. В. Докучаєва. Харків, 2018. 136 с.
13. Гроші та кредит: Навч. посіб. Рекомендовано МОН / Колотуха С.М., Власюк С.А. К., 2020. 495 с., тв. пал., (ст. 10 пр.).
14. Гроші і кредит: Підручник. Затверджено МОН / Колодізеєв О.М., Колесніченко В.Ф., 2010. 615 с., тв. пал., (ст. 5 пр.).
15. Гроші та кредит: Навч. посіб. Рекомендовано МОН / Алексєєв І.В., Колісник М.К. – К., 2019. 253 с., тв. пал., (ст. 18 пр.).
16. Гроші та кредит: [навчальний посібник] / І.П. Булеєв, С.Т. Пілецька, Т.Ю. Коритько, А.В. Гаврікова. – К.: Центр учбової літератури, 2017. 120 с.
17. Коваленко Д.І. Гроші та кредит: теорія і практика: [навчальний посібник] / Д.І. Коваленко. – К.: Центр учбової літератури, 2020. 344 с.

18. Левченко Л.В. Гроші та кредит: [навчальний посібник] / Л.В. Левченко. – К.: Центр навчальної літератури, 2011. 224 с.
19. Олексин А.Г. Банківські операції: [навч. посібник] / А.Г. Олексин, М.Г. Марич. Чернівці, 2011. 386 с.
20. Островська Н.С. Центральний банк і грошово-кредитна політика: [навч. посібник] / Н.С. Островська, М.П. Федішин. Чернівці: Нові книги, 2012. 301 с.
21. Семко Т.В. Гроші та кредит у схемах і таблицях: [навчальний посібник] / Т.В. Семко, М.В. Руденко. К.: Центр навчальної літератури, 2006. 158с.
22. Єременко О. Європейський банк реконструкції та розвитку: членський склад і підписний капітал / О. Єременко // Вісник національного банку України. 2016. №2. С.40–41.
23. Співак Л. Функціонування та взаємодія банків і небанківських фінансових інститутів / Л. Співак, І. Каракулова // Вісник НБУ. 2016. №7. С.46-49.

Додаткова

24. Про систему гарантування вкладів фізичних осіб: Закон України від 23.02.2012 р. № 4452-VI зі змінами і доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
25. Про платіжні системи та переказ грошей в Україні: Закон України від 05.04.2001 р. № 2346-III зі змінами і доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
26. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг: Закон України від 12.07.2001 р. №2664-III зі змінами і доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
27. Про Інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди): Закон України від 15.03.2001 року № 2299-III зі змінами і доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
28. Про обіг векселів в Україні: Закон України від 05.04.2001 року № 2374-III зі змінами і доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
29. Про лізинг: Закон України від 16 грудня 1997 року № 723/97-ВР зі змінами і доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
30. Про національну депозитарну систему та особливості електронного обігу цінних паперів в Україні: Закон України від 10.12.1997 року № 710/97-ВР зі змінами і доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
31. Про Національну комісію з цінних паперів та фондового ринку: Указ Президента України від 23.11.2011 року № 1063/2011

зі змінами і доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.

32. Монетарна політика Національного банку України: сучасний стан та перспективи змін; За ред. В.С. Стельмаха. – К.: Центр наукових досліджень НБУ, УБС НБУ, 2019. – 404с.

33. Фінансово-монетарні важелі економічного розвитку; За ред. чл. кор. НАН України А.І. Даниленка. К.:Фенікс, 2008. Том 2.

34. Барановський О. Сьогодення світового ринку банківських послуг / Олександр Барановський // Вісник НБУ. 2017. №4. С. 18-23.

35. Вовчак О. Фінансове посередництво: економічна сутність і класифікація. / Ольга Вовчак, Людмила Крентовська // Вісник НБУ. 2019. №8. С.4-9.

36. Волосович С. Підходи до оцінки системи страхування депозитів. / Світлана Волосович // Вісник НБУ. 2019. №8. С.19-23.

37. Міщенко С. Протиріччя сучасних грошових систем і шляхи їх подолання / Світлана Міщенко // Вісник НБУ. 2019. №8. С.24-29.

38. Козьменко С. Реформа національної системи гарантування вкладів: ключові положення та перспективи розвитку / Сергій Козьменко, Інна Школьник, Тарас Савченко // Вісник НБУ. 2020. №6. С. 14-21.

Ресурси мережі Інтернет

39. www.kmu.gov.ua – урядовий портал Кабінету Міністрів України.

40. www.bank.gov.ua – Національний банк України

41. www.me.gov.ua – Міністерство економіки України

42. www.minfin.gov.ua – Міністерство фінансів України

43. www.niss.gov.ua – Національний інститут стратегічних досліджень

44. www.iweir.org.ua – Інститут світової економіки і міжнародних відносин

45. www.ucers.org – Український центр економічних і політичних досліджень ім. О. Разумкова

46. www.igls.com.ua – Інститут глобальних стратегій

47. www.ier.kiev.ua – Інститут економічних досліджень і політичних консультацій

48. www.lawukraine.com – База українського законодавства в Інтернет

49. www.bucoda.cv.ua – Офіційний сайт Чернівецької області.

50. www.eurasia.org/eerc/kiev/ – EERC – консорціум економічних досліджень.

Навчальне видання

ГРОШІ ТА КРЕДИТ

Методичні вказівки

Укладачі:

*Петро Опанасович Нікіфоров
Максим Григорович Марич
Олена Василівна Третякова
Віолетта Миколаївна Харабара*

Літературний редактор *Лукул О. В.*

Технічне редагування
та дизайн обкладинки *Віщак Ю. С.*

Підписано до друку 22.09.2022. Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Друк офсетний.
Умов. друк. арк. 5,7. Обл.-вид. арк. 6,1. Зам. Н-104.
Видавництво Чернівецького національного університету 58012,
Чернівці, вул. Коцюбинського, 2.

Свідоцтво про державну реєстрацію ДК № 891 від 08.04.2002 р.

Видання містить методичні вказівки для самостійної роботи студентів під час вивчення курсу «Гроші та кредит» – вступ, зміст лекцій, практичні завдання, завдання для самостійної роботи, контрольні питання, список рекомендованої літератури, тестові завдання.

Для студентів економічних спеціальностей усіх форм навчання

